

**UCHWAŁA NR XIII/114/20
RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY**

z dnia 30 stycznia 2020 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Chełmża na lata 2020-2023.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506, 1309, 1571, 1696 i 1815) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 i 2245 oraz z 2019 r., poz. 730 i 1696), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Miejska Chełmży uchwała, co następuje:

§ 1. Uchwała się Gminny program opieki nad zabytkami Miasta Chełmża na lata 2020-2023 (GPOnZ), stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego i na stronie internetowej Urzędu Miasta Chełmża.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Chełmży.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

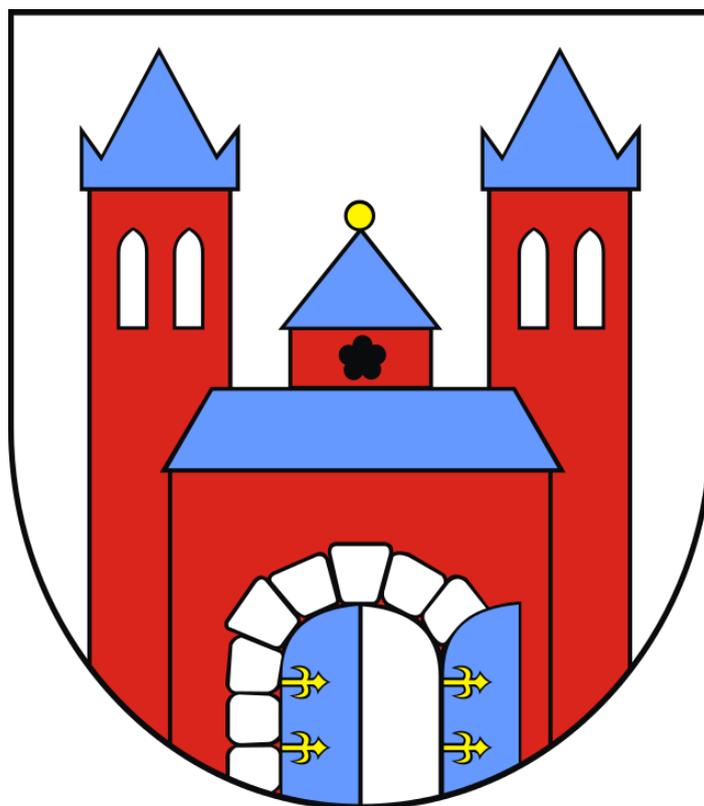
Przewodniczący Rady
Miejskiej

Janusz Kalinowski

Załącznik do uchwały Nr XIII/114/20
Rady Miejskiej Chełmży
z dnia 30 stycznia 2020 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
MIASTA CHEŁMŻA**

NA LATA 2020-2023

OPRACOWANIE:
mART Marta Danielska
gez.wroclaw@gmail.com

PAŹDZIERNIK 2019

Spis treści

1. Wstęp.....	.....
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	.....
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	.....
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	.....
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	.....
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	.....
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta	.....
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta Chełmża.....	.....
5.2.1. Charakterystyka miasta.....	.....
5.2.2. Zarys historii obszaru miasta.....	.....
5.3.1. Krajobraz kulturowy – zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta Chełmża.....	.....
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	.....
5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	.....
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	.....
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	.....
5.6. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków	.....
6. Analiza SWOT	.....
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	.....
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	.....
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	.....
9.1. Dotacje.....	.....
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	.....
9.3. Środki europejskie	.....
10. Podsumowanie.....	.....
11. Bibliografia.....	.....
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć	.....

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami miasta Chełmża na lata 2020-2023 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Chełmża na lata 2015-2018 przyjętego uchwałą nr IV/24/15 Rady Miejskiej Chełmży z dnia 19 marca 2015 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- 1) **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:
  - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
  - **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
  - **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
- 2) **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:
  - **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
  - **Art. 4,** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia

i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek

nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17,** który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19,** który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

3) **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2019 r. poz. 506), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

1) **Ustawie z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1595).

2) **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1945 z późn. zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

3) **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w

odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

- 4) **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1396), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- 5) **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1614 z późn. zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- 6) **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2204 z późn. zm.). W rozumieniu ustawy celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- 7) **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1983 z późn. zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo. Polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, instytucji filmowych, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki – ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej – prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- 8) **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. z 2019 r. poz. 688). W ramach ustawy gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- 9) **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. tablic i urządzeń reklamowych.
- 10) **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).
- 11) **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) oraz **Rozporządzenie z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej**

ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

- 12) **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- 13) **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.
- 14) **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- 15) **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- 16) **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- 17) **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

1) **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2019 r. poz. 917). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów” (art. 1).

2) **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2018 r. poz. 574 z późn. zm.) która mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. U. z 2019 r. poz. 553).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

1) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem projektu Krajowego Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

2) **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004- 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych – zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

3) **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do 2030 r., określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzmocnieniu spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

- Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych,

archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

3. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

– Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

– Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych – stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

4) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 została przyjęta Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu Strategii Rozwoju Kraju 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, w ramach którego określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

5) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

– ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,

– wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,

– wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,

– wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta wynikające z dokumentów na poziomie:

– **wojewódzkim**: Strategia rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r. – Plan modernizacji 2020+, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020, Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego;

Na poziomie powiatu obowiązującym dokumentem jest Program Rozwoju Powiatu Toruńskiego na lata 2017-2020, w którym wśród wyznaczonych celów nie ma nie związanych z dziedzictwem kulturowym.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta Chełmża.

1) Strategia rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r. – Plan modernizacji 2020+

Strategia rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r. – Plan modernizacji 2020+ została przyjęta uchwałą nr XLI/693/13 przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego dnia 21 października 2013 r. Dokument przedstawia aktualną sytuację w województwie, opisuje główne kierunki rozwoju w takich dziedzinach jak: gospodarka, infrastruktura, kultura, turystyka.

Dla priorytetów wyznaczono osiem celów strategicznych, w tym Tożsamość i dziedzictwo. Główną ideą działań projektowanych w ramach celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz. Cel ten realizuje zadania ważne dla 3 priorytetów: modernizacja przestrzeni wsi i miast, silna metropolia i nowoczesne społeczeństwo.

Założenia celu strategicznego Tożsamość i dziedzictwo, będą zrealizowane za pomocą następujących kierunków działań:

1. Budowa tożsamości regionalnej województwa;
2. Zachowanie oraz promocja dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu;
3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa;
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
5. Promocja marki województwa.

2) Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego został przyjęty uchwałą nr XI/135/03 przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego dnia 26 czerwca 2003 r. Dnia 23 kwietnia 2007 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego podjął uchwałę nr VII/91/07, dotyczącą przystąpienia do sporządzenia zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego. W grudniu 2007 r. zostało opracowane Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego – opracowanie ekofizjograficzne. Dnia 27 października 2014 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego podjął uchwałę nr LIV/823/14 w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego.

Podstawowym narzędziem prawnej ochrony i opieki nad zabytkami jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, obok rejestru, utworzenia parku kulturowego i uznania zabytku za pomnik historii. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny być opracowane i uchwalone dla obszarów i układów przestrzennych na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz na podstawie rozporządzeń Ministra Infrastruktury.

W zakresie dziedzictwa kulturowego plan wymaga przestrzegania następujących zasad:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;
- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego, będącego przekształconym przez człowieka naturalnym otoczeniem, w którym zapisane są elementy kultury materialnej i duchowej;
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Kierunki zagospodarowania przestrzennego zostały określone w planie województwa w układzie sfer:

- sfera osadnicza - podstawowe kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej zakładają wzmocnienie jej potencjału, podniesienie jakości życia mieszkańców, wykorzystanie walorów turystycznych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego;
- sfera środowiska przyrodniczego i kulturowego – aby zachować dziedzictwo kulturowe województwa dla potrzeb przyszłych pokoleń konieczne jest kontynuowanie działań w zakresie ochrony walorów krajobrazu kulturowego.

Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego – opracowanie ekofizjograficzne

Opracowanie ekofizjograficzne charakteryzuje poszczególne elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Zakres opracowania ekofizjograficznego obejmuje:

- charakterystykę i diagnozę stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego;
- wstępną prognozę dalszych zmian w środowisku, które może powodować dotychczasowe użytkowanie i zagospodarowanie;
- określenie przyrodniczych predyspozycji funkcjonalno-przestrzennych i przydatności do użytkowania i zagospodarowania;
- określenie uwarunkowań ekofizjograficznych formułowanych w postaci wniosków.

Obszar opracowania znajduje się w obrębie ważnego dla funkcjonowania środowiska elementu sieci systemu ekologicznego o znaczeniu krajowym i europejskim, w tym koncepcji sieci ekologicznej ECONET – POLSKA. Na terenie województwa kujawsko-pomorskiego nie utworzono dotychczas parku narodowego, chociaż pojawiały się inicjatywy utworzenia takiego obszaru w części doliny Brdy, w okolicach Tucholi oraz w rejonie Górzna.

Województwo charakteryzuje się znacznym bogactwem materialnego dziedzictwa kulturowego. Wśród obiektów pozostających pod ochroną konserwatorską znajdują się:

- obiekty budownictwa i architektury (23145), w tym obiekty zabudowy mieszkalnej, architektury sakralnej, budownictwa obronnego, obiekty użyteczności publicznej, zabudowy przemysłowej oraz inne;
- cmentarze (1752);
- zabytkowa zieleń (prawie 1200 obiektów);
- zabytki archeologiczne (41425 stanowisk archeologicznych, w tym 188 grodzisk i osad grodowych).

Na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego formami ochrony zabytków są (stan na grudzień 2007 r.):

- wpis do rejestru zabytków – 2742 obiektów;
- uznanie za pomnik historii: Toruń – miasto średniowieczne, Biskupin – osada obronna ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego (700-400 lat p.n.e.) – rekonstrukcja, rezerwat archeologiczny, Chełmno – średniowieczny układ urbanistyczny miasta;
- utworzenie parku kulturowego: Park Kulturowy Wietrzychowice (Wietrzychowice i Gaj, gmina Izbica Kujawska);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

3) Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego została przyjęta uchwałą nr XXV/303/04 przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego dnia 31 sierpnia 2004 r. Opracowanie składa się z dwóch części. Pierwsza część ma charakter diagnozy, przedstawione zostały uwarunkowania rozwoju turystyki, wynikające z walorów przyrodniczo-kulturowych województwa, stan zagospodarowania oraz wielkości i rodzaju ruchu turystycznego. Diagnoza miała na celu rozpoznanie stanu istniejącego oraz identyfikację głównych problemów rozwoju, która pozwoliła na przeprowadzenie analizy SWOT. Druga część opracowania to strategia właściwa, zawierająca cele i kierunki rozwoju turystyki, a także konkretne zadania adresowane do podmiotów kształtujących politykę gospodarczą i społeczną regionu.

Celem nadrzędnym Strategii jest podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa. Jednym z celów strategicznych jest zwiększenie ruchu turystycznego. Został on rozpisany na kilka celów operacyjnych, w tym:

- dbałość o zasoby środowiska kulturowego i przyrodniczego – cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym renowację zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki;
- rozwój produktu turystycznego województwa – cel zostanie osiągnięty poprzez realizację przypisanych zadań, w tym wzmocnienie funkcji kulturalnej gminy oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia ruchu krajoznawczego.

W zakresie dziedzictwa kulturowego opisano zabytki w rozdziale 2.2 Uwarunkowania antropogeniczne, 2.2.1 Zabytki jako walor turystyczny regionu. Obszar województwa kujawsko-pomorskiego należy do jednych z bogatszych w skali kraju w zasoby środowiska kulturowego.

Przydatność dla rozwoju turystyki lub rekreacji wykazuje tylko pewna część wymienionego potencjału, a szczególne walory prezentuje tylko kilkadziesiąt obiektów. Szereg miejscowości posiada obiekty lub zespoły obiektów o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kultury narodowej pełniące jednocześnie ważną rolę w generowaniu lub obsłudze ruchu turystycznego o znaczeniu krajowym i ponadregionalnym. Istotnym czynnikiem generującym ruch turystyczny, zwłaszcza o charakterze krajoznawczym są muzea. Obiekty muzealne stanowiły i stanowią będą czynnikiem podnoszący atrakcyjność turystyczną danego regionu.

Do walorów turystycznych województwa należą także: miejsca pielgrzymek, wartości kultury niematerialnej (miejsca ważniejszych bitew, miejsca pamięci i martyrologii, postaci historyczne), inne atrakcje antropogeniczne regionu, festiwale, konkursy, turnieje, przeglądy, spotkania.

4) Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020 został przyjęty uchwałą nr XXXI/518/17 przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego dnia 24 kwietnia 2017 r. Program ten jest trzecią już edycją tego dokumentu, realizowaną przez samorząd województwa kujawsko-pomorskiego. Jest to strategiczne narzędzie samorządu wojewódzkiego, w którym określone są cele i kierunki jego działań. Ich wykonanie w planowanym okresie funkcjonowania przyjętych założeń jest podstawą kreowania i realizacji polityki ochrony konkretnych – ważnych z punktu widzenia realizowanej strategii – obiektów i obszarów zabytkowych.

Istotnym elementem tej strategii jest także znaczące zdyktalizowanie działań, mających na celu zachowanie dziedzictwa niematerialnego, którego istota, częstokroć pomijana i pomniejszana, jest niezwykle ważną częścią dziedzictwa kulturowego. Materialne świadectwa wieków minionych, język, zwyczaje i obyczaje tworzą wartości, określające tożsamość lokalną czy też regionalną, przekładając się w konsekwencji na poczucie więzi społecznych, tak niezbędnych w społecznościach lokalnych.

Wyznaczone cele programu wynikają z przeprowadzonej analizy zasobów zabytkowych i uwzględniają cele wskazane w ustawie. Przyjęto następujące poziomy strategiczne: cele strategiczne, cele operacyjne, kierunki działań.

Cele operacyjne:

- zachowanie dziedzictwa materialnego;
- zachowanie dziedzictwa niematerialnego;
- wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wzrost konkurencyjności regionu.

5) Kontrakt Terytorialny dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego to umowa zawarta pomiędzy Ministrem Infrastruktury i Rozwoju a Województwem Kujawsko-Pomorskim, reprezentowanym przez Zarząd Województwa.

Kontrakt sporządzany jest z uwagi na potrzebę koordynacji działań z zakresu polityki rozwoju, podejmowanych przez stronę rządową i stronę samorządową w województwach w celu zwiększenia skuteczności i efektywności tych działań oraz efektywności wydatkowania środków publicznych. Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego obowiązuje w latach 2014-2023. Źródłami jego finansowania są w szczególności: środki przeznaczone na realizację właściwych programów operacyjnych na lata 2014-2020, służących realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności, budżet państwa, budżet województwa, budżety innych jednostek samorządu terytorialnego, środki pozostałych jednostek sektora finansów publicznych, środki państwowych funduszy celowych i inne środki publiczne.

W kontrakcie, w obszarze ochrony zabytków zapisano następujące cele rozwojowe wraz z określonymi kierunkami działań na terenie województwa, dla których Strony Kontraktu deklarują wolę współpracy przy ich realizacji:

- lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa;
- kompleksowa rewitalizacja dzielnic i miast o wysokim nasileniu niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych.

Dla celu lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa Strony Kontraktu podejmą działania na rzecz uzyskania dodatkowych środków z innych źródeł niż źródła dostępne w ramach właściwych programów operacyjnych na lata 2014-2020, służących realizacji umowy partnerstwa w zakresie polityki spójności na finansowanie inwestycji w kulturę i dziedzictwo narodowe i regionalne, zaś strona rządowa podejmie starania na rzecz kontynuacji finansowego wsparcia inwestycji

z zakresu kultury, w szczególności ochrony zabytków, na zasadach określonych dla właściwych źródeł finansowania, pod warunkiem dostępności środków finansowych w ramach tych źródeł.

W kontrakcie ustalona została lista przedsięwzięć priorytetowych i warunki ich realizacji. Oczekiwany rezultatem przedsięwzięć z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego i regionalnego jest poprawa dostępności do dóbr i usług kultury. Lista przedsięwzięć priorytetowych może ulec weryfikacji na zasadach określonych w kontrakcie.

Projekty, które zostaną włączone na listę Kontraktów Terytorialnych, będą mogły ubiegać się o dofinansowanie w kolejnych konkursach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (Oś priorytetowa VIII Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury). Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 (POIiŚ 2014-2020) to krajowy program wspierający gospodarkę niskoemisyjną, ochronę środowiska, przeciwdziałanie i adaptację do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne. Środki unijne z programu przeznaczone zostaną również na inwestycje w obszary ochrony zdrowia i dziedzictwa kulturowego.

6) Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego

Studium Uwarunkowań Rozwoju Przestrzennego Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego opracowane zostało w 2014 r. Stanowi ono kompendium wiedzy o obszarze, przez co spełnia także cel edukacyjny. Jest to dokument diagnostyczny, mający na celu między innymi określić potencjały gospodarczych, edukacyjnych, turystycznych i kulturowych oraz najważniejszych drzemających w zasobach ludzkich regionu.

Bydgosko-Toruński Obszar Funkcjonalny (BTOF) tworzą następujące jednostki samorządu terytorialnego: 1 gmina miejska (gmina Chełmża), 6 gmin miejsko-wiejskich (Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Koronowo, Szubin, Łabiszyn, Kowalewo Pomorskie), 14 gmin wiejskich (Białe Błota, Dobrecz, Sicienko, Osielsko, Dąbrowa Chełmińska, Nowa Wieś Wielka, Zławieś Wielka, Wielka Nieszawka, Lubicz, Łubianka, Łysomice, Chełmża, Czernikowo, Obrowo), 2 powiaty (bydgoski i toruński).

Dokument został podzielony na 5 części: na wstęp, 3 rozdziały (Uwarunkowania środowiskowe i przestrzenne, Uwarunkowania społeczno-gospodarcze i instytucjonalne, Polityki w zakresie rozwoju przestrzennego prowadzone przez władze lokalne) oraz podsumowanie.

7) Program Rewitalizacji Miast

Program Rewitalizacji Miast opracowany został 14 sierpnia 2014 r. Jest podstawowym instrumentem zintegrowanego podejścia w zakresie rewitalizacji w miastach Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (BTOF). Jest dokumentem strategicznym z elementami operacyjnymi, mający swoje podstawy w diagnozie istniejących problemów w przestrzeni fizycznej, gospodarczej i społecznej. Celem przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest doprowadzenie do gospodarczego i społecznego ożywienia zdiagnozowanych obszarów problemowych poprzez wprowadzenie nowych lub odtworzenie ich historycznych funkcji z jednoczesnym przekształceniem przestrzeni.

Program Rewitalizacji Miast obejmuje: 2 miasta na prawach powiatu (Bydgoszcz, Toruń), 1 gminę miejską (Chełmża), 6 miast wchodzących w skład gmin miejsko-wiejskich (Koronowo, Kowalewo Pomorskie, Łabiszyn, Nakło nad Notecią, Solec Kujawski, Szubin).

Kluczową kwestią w zakresie identyfikacji potrzeb rewitalizacyjnych jest analiza społeczno-gospodarcza. Celem jej przeprowadzenia było dokonanie diagnozy stanu istniejącego miast i identyfikacja najważniejszych problemów społeczno-gospodarczych. Każda jednostka przebadana została w sześciu równoważnych kryteriach (demografia, bezrobocie, wykluczenie społeczne, przestępczość, edukacja, aktywność gospodarcza). W ramach ww. kryteriów ustalono 10 wskaźników, na podstawie których wyznaczono jednostki priorytetowe do objęcia procesem rewitalizacji. Dodatkowo dokonano analizy urbanistycznej i dokonanie diagnozy tkanki miejskiej, w szczególności zdegradowanej struktury miejskiej oraz zasobów mieszkalnictwa. Wszystkie miasta BTOF (zarówno miasta rdzenia, jak i miasta mniejsze) kwalifikują się do objęcia działaniami rewitalizacyjnymi. Miasto Chełmża zostało definiowane jako obszar o średnim natężeniu czynników kryzysowych.

Kluczowe działania rewitalizacyjne w obszarze dziedzictwa kulturowego, które powinny zostać przeprowadzane na zidentyfikowanych obszarach problemowych o:

- remonty budynków mieszkalnych, działania porządkowe i remontowe w obrębie zabudowy zapleczewej;
- zagospodarowanie terenów rekreacyjnych i zieleni;
- zagospodarowanie terenów zdegradowanych;
- zagospodarowanie terenów nadrzecznych;
- rewitalizacja, renowacja i modernizacja obiektów zabytkowych;

- utworzenie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej;
- poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjno-rekreacyjnej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

1) **Strategia Rozwoju Miasta Chełmży na lata 2016-2022**

Strategia Rozwoju Miasta Chełmży na lata 2016-2022 została przyjęta uchwałą nr XII/91/16 Rady Miejskiej Chełmży z dnia 25 lutego 2016 r.

Strategia rozwoju jako instrument podnoszenia konkurencyjności jednostki samorządu terytorialnego, stanowi kompleksową, perspektywiczną koncepcję określającą cele rozwoju oraz warunki, zasady i etapy ich osiągnięcia. Strategia jest nadrzędnym instrumentem zarządzania rozwojem lokalnym i podstawą długookresowej, lokalnej polityki społeczno-gospodarczej miasta.

Przedmiotowa Strategia będzie stanowiła wsparcie dla miasta w realizowaniu zadań na wszystkich płaszczyznach jego działania.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy społeczno-gospodarczej miasta Chełmży, badań ankietowych wśród mieszkańców oraz analizy SWOT zdefiniowano cele strategiczne i odpowiadające im kierunki działań.

W obszarze zabytków można wskazać:

CEL SZCZEGÓŁOWY 3. KONKURENCYJNA GOSPODARKA LOKALNA

Priorytet: Wykorzystanie istniejących potencjałów przyrodniczo-kulturalnych do rozwoju lokalnej gospodarki.

Kierunki działań:

– Wspieranie rozwoju sektora usług turystycznych i okołoturystycznych w oparciu o potencjał Jeziora Chełmżyńskiego i terenów przyjeziornych.

– Aktywna promocja i rozwój oferty turystycznej miasta.

Priorytet: Wykorzystanie przynależności do Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Funkcjonalnego (BTOF) oraz LGD.

Kierunki działań:

– Zwiększenia efektywności pozyskiwania zewnętrznych źródeł finansowania w perspektywie finansowej 2014-2020.

– Współpraca z innymi jednostkami samorządu terytorialnego wchodzących w skład BTOF w zakresie zwiększania efektywności realizacji zadań publicznych.

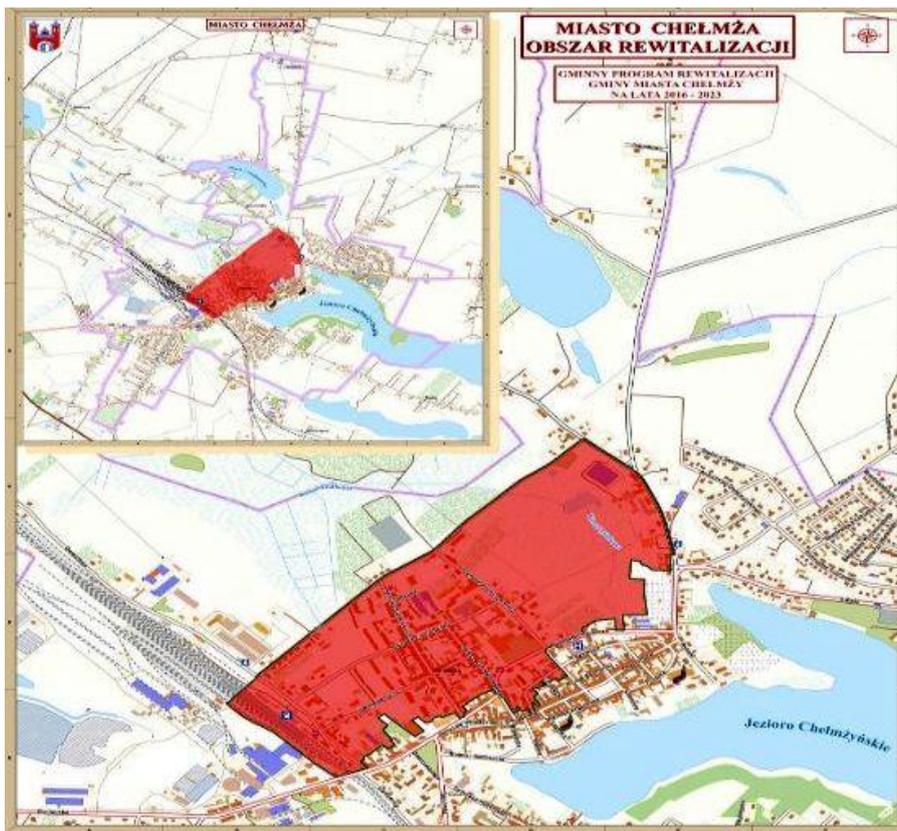
W dokumencie omówiono jednostki, które zajmują się krzewieniem kultury oraz zagadnienie turystyki oraz opisano najważniejsze zabytki.

2) **Gminny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Chełmży na lata 2016-2023**

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Chełmży na lata 2016-2023 został przyjęty uchwałą nr XXVII/199/17 Rady Miejskiej Chełmży z dnia 30 listopada 2017 r.

To dokument operacyjny będący jednym z głównych instrumentów zintegrowanego systemu zarządzania rozwojem miasta. Program służy do identyfikacji zjawisk kryzysowych w poszczególnych częściach miasta i wskazaniu na tej podstawie najbardziej zdegradowanego obszaru przeznaczonego do rewitalizacji. W Programie zamieszczono strategię ich trwałego rozwiązania, w formie szczegółowego i wieloletniego planu działań. Poprzez rewitalizację można rozumieć kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na wybranym obszarze.

W przypadku miasta Chełmży wyznaczony obszar rewitalizacji jest tożsamy z obszarem zdegradowanym. Zajmuje powierzchnię 61,17 ha, co stanowi 7,80% powierzchni miasta. Poniżej na Rys. nr 1 wskazano obszary rewitalizacji/zdegradowany.

Rys. nr 1. Zasięg przestrzenny obszaru rewitalizacji oraz jego położenie na tle miasta i obszaru zdegradowanego (źródło: Gminny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Chelmy na lata 2016-2023)

Obszar rewitalizacji położony jest w bliskim sąsiedztwie centrum miasta. Jest to obszar gęsto zabudowany i silnie zurbanizowany, charakteryzujący się dużą gęstością zaludnienia.

Na podstawie przeprowadzonej diagnozy oraz w oparciu o proces konsultacji społecznych zdefiniowano problemy obszaru rewitalizacji. W celu ich zniwelowania, bądź zminimalizowania sformułowano cele rewitalizacji, które odnoszą się do sfery społecznej, gospodarczej oraz przestrzenno-funkcjonalnej. Cele ukierunkowane są na urzeczywistnienie wizji określającej stan obszaru rewitalizacji po zakończeniu procesu rewitalizacji w 2023 roku oraz są ukierunkowane na osiągnięcie efektów procesów rewitalizacji w województwie kujawsko-pomorskim.

3) Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność (LSR) Dla Obszaru Lokalnej Grupy Działania Ziemia Gotyku na lata 2016-2023

Strategia Rozwoju Lokalnego stanowi wyraz wdrażania polityki terytorialnej na szczeblu lokalnym. Miasto Chelmska przynależy do Lokalnej Grupy Działania Ziemia Gotyku, dla której Strategia została przyjęta w grudniu 2015 r. Wizja wyznaczona dla LGD Ziemia Gotyku została sformułowana w następujący sposób: Obszar dobrze zorganizowany pod względem infrastrukturalnym i społecznym, dobre miejsce do życia, pracy i odpoczynku. W ramach Strategii wyznaczono 3 cele strategiczne, którym zostały przyporządkowane cele szczegółowe w obszarze rozwoju gospodarczego, jakości życia oraz jakości kapitału ludzkiego.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego wyznaczono następujące cele:

Cel szczegółowy 2.2. Powstanie i rozwój atrakcyjnej bazy rekreacyjnej, kulturalnej, turystycznej i zabytkowej do 2023 roku.

Cel szczegółowy 3.1. Rozwijanie lokalnych inicjatyw społecznych i kulturalnych do 2023 roku.

4) Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla miasta Chełmża

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla miasta Chełmża został opracowany w czerwcu 2005 r.

Plan został wykonany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

5) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży zostało przyjęte uchwałą nr XXV/205/2000 przez Radę Miejską Chełmży dnia 30.11.2000 r.

Studium jest dokumentem sporządzanym w celu określenia polityki przestrzennej miasta, w tym lokalnych zasad zagospodarowania przestrzennego – stanowi generalny plan program w zakresie planowania przestrzennego na poziomie miasta. Studium nie jest prawem miejscowym, dlatego też nie tworzy podstawy dla indywidualnych rozstrzygnięć w zakresie lokalizacji inwestycji. Stanowi natomiast podstawę dla sporządzania planów miejscowych, których ustalenia w zakresie gospodarowania przestrzenią nie mogą naruszać ustaleń studium. Dokument jest formą aktu kierownictwa wewnętrznego, ponieważ jego postanowienia są kierowane przede wszystkim do organów miasta.

W Studium opisano uwarunkowania historyczno-kulturowe miasta, w tym: obiekty wpisane do rejestru zabytków, obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków, obiekty architektury i budownictwa w ewidencji konserwatorskiej, obiekty monumentalne i dominanty architektoniczne, cmentarze i miejsca upamiętnionych, założenia zieleni chronionej oraz stanowiska archeologiczne.

Kierunki ochrony i kształtowania środowiska kulturowego: „Ochrona wartości kulturowych i krajobrazowych miasta polega na zachowaniu, wyeksponowaniu oraz harmonijnej adaptacji struktur i elementów historycznych w dalszym procesie rozwoju miasta. Dotyczy to również działań powstrzymujących procesy degradacji zasobów kulturowo-krajobrazowych miasta. Procesy modernizacyjne winny uwzględniać nadrzędność wartości kulturowych jako elementów dorobku pokoleń i świadectw tożsamości miejscowej. Dlatego też umiejętność współczesnego kształtowania krajobrazu miasta z uwzględnieniem form i struktur wcześniejszych winna być celem zasadniczym w procesie rozwoju przestrzennego. Ochrona konserwatorska obejmuje zachowane elementy historycznego zagospodarowania terenu, wartości architektoniczno-przestrzenne i artystyczne zabudowy, jej wartość naukową tworzące razem krajobraz kulturowy miejscowości. Specyfika jego odbioru poprzez wyznaczniki tożsamości lokalnej winna być w najwyższym stopniu przedmiotem uwagi mieszkańców. Większość miejscowych wartości kulturowych winna być przedmiotem ochrony poprzez prawo miejscowe”.

Elementami krajobrazu kulturowego miasta, które podlegają ochronie są:

- Struktury historycznego osadnictwa miejskiego, tzn. miasto lokacyjne wraz wszystkimi historycznymi elementami zabudowy mieszczańskiej i systemu obronnego;
- Struktury przestrzenne z okresu nowożytnej i XIX-wiecznej rozbudowy miasta;
- Tereny założeń parkowych, zieleni komponowanej i innej o wartości kulturowo-krajobrazowej (parki, zieleńce, promenady);
- Zespoły architektoniczne, obiekty i tereny o funkcji sakralnej;
- Obiekty użyteczności publicznej wzniesione przed 1939 r., w większości w 3 ćw. XIX w. i pocz. XX w., jak: budynki poczty, sądu, szpitala miejskiego, szkoły i inne o wartościach historycznych i architektonicznych;
- Obiekty kolejnictwa w rozumieniu budowli o wartościach historycznych, jak zabudowa dworca kolejowego, parowozownia, strażnico drogowe, budynki mieszkalne kolejarzy, perony;
- Obiekty techniki i kultury materialnej tj. zespoły przemysłowe oraz budowle i urządzenia komunalne podlegają ochronie jako założenia o walorach przestrzennych i często architektonicznych;
- Stanowiska archeologiczne i obszary obserwacji archeologicznej: stanowiska archeologiczne posiadające ekspozycję terenową;
- Świadectwa kultury materialnej stanowiące dokument historyczny, zachowane w postaci nazw własnych miejsc, ulic i placów, określające między innymi historyczny rozwój przestrzenny miasta (nazwy topograficzne, kierunkowe, funkcjonalne itp.).

W zależności od kulturowego charakteru wyodrębnionego terenu, będą miały zastosowanie zasady ochrony przewidziane stosowanymi strefami ochrony konserwatorskiej (strefa „A” pełnej ochrony historycznej struktury przestrzennej, strefa „B” ochrony struktur przestrzennych o wartości kulturowej poza zespołem staromiejskim, strefa „OW” obserwacji archeologicznej, strefa „K” ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego miasta, strefa „E” ochrony ekspozycji), które zostały szczegółowo omówione.

Dodatkowo, w toku opracowywania wartości historyczno-przestrzennych i krajobrazowo- kulturowych Chełmży, wyodrębniono tereny historycznego krajobrazu kulturowego miasta wraz z kierunkami ochrony:

Obszar „O” – obszar obejmuje teren starego miasta zawierający elementy średniowiecznego zespołu miejskiego z poł. XIII w., powstałego na bazie wcześniejszego układu przedlokacyjnego (wieś Łoza). Wyznaczony on jest linią dawnego systemu obronnego (ul. Paderewskiego, Mickiewicza, Rynku) – do brzegu Jeziora Chełmżyńskiego.

Obszar 1 – teren położony na płn.-wsch. od starego miasta, przylegający bezpośrednio do zespołu staromiejskiego od pld. Zajmuje obszar w obrębie dawnej „wyspy chełmżyńskiej”, do XIX w. wolny od zainwestowania miejskiego. Ograniczony jest od zach. ciągiem ul. Sienkiewicza, ulicą Polną od płn. oraz ciągiem ul. Hallera od wsch.

Obszar 2 – obejmuje teren położony na płn.- wsch. od starego miasta, na jego bezpośrednim styku. Wyznaczony głębokością luźnej zabudowy ul. Chełmińskiej, po jej zach. stronie, do rozwidlenia z ul. 3 Maja i ul. Górną, od wsch. sięga brzegu Jeziora Chełmżyńskiego, do ul. Rybaki na pld.

Obszar 3 – obejmuje tereny przylegające bezpośrednio do starego miasta od strony zach. wzdłuż ul. Sikorskiego, wyznaczony ulicami: Mickiewicza od ulicy Paderewskiego, Browarną i parkingiem przy Bulwarze 1000-lecia, ul. Toruńską do jej zbiegu z ul. Kościuszki/ Dąbrowskiego, do torów kolejowych, wzdłuż ul. Dworcowej z zabudową po jej płn. stronie, do ul. Św. Jana.

Obszar 4 – obejmuje pas terenu po zach. stronie ul. Dworcowej, do przejazdu kolejowego raz tereny położone przy ul. Polnej, do styku z obszarem 3.

Obszar 5 – teren położony w pld. części miasta, wzdłuż ul. Kościuszki, po obu jej stronach, wyznaczony ul. Głowackiego oraz odcinkiem ul. Toruńskiej do jej zbiegu z ul. Kościuszki i skwerem miejskim.

Obszar 6 – obejmuje tereny położone na zach. od przejazdu kolejowego, wzdłuż ul. Bydgoskiej, z zabudową po obu jej stronach- do jej zbiegu z ul. Stefana Wyszyńskiego.

6) Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmża

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP miasto Chełmża jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji,

które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy. W MPZP znalazły się zapisy dotyczące ustaleń w zakresie ochrony dóbr kultury, w celu ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków, gminnej ewidencji zabytków, w celu zachowania wyjątkowych wartości kulturowych założenia miejskiego, w celu ochrony krajobrazu wsi, w celu ochrony wartości naukowych i poznawczych zabytków archeologicznych. Spis obowiązujących planów przedstawiono poniżej w Tabeli nr 1.

Na terenie zespołu obiektów i obiektów o wartościach kulturowych, należy uwzględnić następujące uwarunkowania wynikające z ochrony konserwatorskiej:

- należy uporządkować zaplecza zabudowy z usunięciem obiektów substandardowych;
- należy zachować istniejącą zabudowę historyczną o wartościach kulturowych poprzez konserwację oraz restaurację elementów wystroju architektonicznego, zachować istniejącą zieleń (w tym starodrzew);
- dopuszczalne jest uzupełnienie wolnych terenów (przeznaczonych pod funkcję przemysłowo-składową) zabudową o estetycznych formach architektonicznych;
- utrzymanie zasadniczych elementów rozplanowania tzn. historycznego przebiegu ulic;
- dostosowanie nowej zabudowy, plombowej lub odtwarzanej w miejsce zdekapitalizowanej, do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie usytuowania w historycznych liniach zabudowy, skali, bryły, podziałów architektonicznych oraz proporcji otworów;
- restauracja i modernizacja techniczna obiektów historycznych z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego i wystroju wnętrz;
- wszelkie prace związane z zabudową, nawierzchnią ulic i chodników, zagospodarowaniem zielenią (w tym między innymi z wycinką drzew i krzewów i wprowadzeniem nowych nasadzeń zieleni), wprowadzaniem małej architektury, realizacją ogrodzeń oraz podziały geodezyjne nieruchomości z obiektami historycznymi należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- dopuszcza się reklamy na elewacjach obiektów, w których prowadzona jest reklamowana działalność w formie tablic, plafonów, wysięgników, liternictwa nakładanego lub malowanego;
- lokalizacja i wielkość elementów reklamy powinna być dostosowana do podziałów architektonicznych elewacji;
- projekt reklamy i montaż należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- dopuszcza się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków reklamy na ślepych ścianach szczytowych budynków w formie reklam pojedynczych, wypełniających całą powierzchnię ściany lub górną partię elewacji, na pełnej szerokości, kolorystykę elewacji należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- podziały geodezyjne nieruchomości z obiektami o wartości kulturowej należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- wymiana stolarki okiennej, w tym również witryn, powinna mieć charakter odtworzeniowy względem historycznego, z dopuszczeniem zmiany kształtu otworów okiennych w pomieszczeniach usługowych usytuowanych na parterach budynków, pod warunkiem uzgodnienia zakresu zmian z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- w przypadku zniszczenia części lub całości budynku (na skutek wypadków losowych lub całkowitego zużycia materiału), obowiązuje odtworzenie budynku (bryły, elewacji) na podstawie dostępnych źródeł informacji;
- dostosowanie współczesnych funkcji do wartości historycznego zespołu i obiektów, w przypadku obiektów o znaczenie wartości kulturowej projekt adaptacji do współczesnych potrzeb należy poprzedzić badaniami architektonicznymi;
- wszelkie prace związane z zagospodarowaniem zielenią (w tym między innymi wycinka drzew i krzewów i wprowadzenie nowych nasadzeń zieleni) w odniesieniu do chronionych historycznych terenów, elementów rozplanowania i obiektów o wartościach kulturowych oraz realizację ogrodzeń należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dla stanowisk archeologicznych należy uwzględnić następujące uwarunkowania wynikające z ochrony konserwatorskiej:

- dla stanowiska archeologicznego nie posiadającego ekspozycji terenowej, możliwa jest lokalizacja obiektów i urządzeń pod warunkiem przeprowadzenia badań archeologicznych poprzedzające realizację inwestycji, pod nadzorem archeologicznym;
- zakres prac archeologicznych określa, w zależności od charakteru planowanych inwestycji, Wojewódzki Konserwator Zabytków;

- w rejonie stanowiska wszelkie prace ziemne można wykonać po uzgodnieniu i za pozwoleniem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona wykopaliskowymi badaniami archeologicznymi a prace ziemne, związane z budową infrastruktury muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym;
- w razie stwierdzenia reliktyw kultury materialnej teren winien być udostępniony do badań archeologicznych;
- wszelkie prace ziemne należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- w przypadku odkrycia w trakcie realizacji inwestycji przedmiotu, który posiada cechy zabytku lub wykopaliska archeologicznego, osoby prowadzące roboty budowlane i ziemne są zobowiązane zabezpieczyć znalezisko, wstrzymać wszelkie prace mogące je uszkodzić lub zniszczyć i niezwłocznie powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Strefy ochrony konserwatorskiej obejmują tereny o charakterze przedmiejskim, naturalnego i komponowanego krajobrazu integralnie związanego z zespołem historycznym i współtworzącym kompozycję przestrzenną o wysokich walorach kulturowo krajobrazowych. Ochrona konserwatorska polega na utrzymaniu charakterystycznego dla tego fragmentu miasta klimatu związanego z otoczeniem obiektów o wysokiej wartości kulturowej, zachowaniu historycznego przebiegu ulic, historycznych linii zabudowy, restauracji i modernizacji technologicznej obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detali architektonicznego oraz wystroju wnętrza, dostosowaniu funkcji do wartości zabytkowych obiektu, dostosowanie nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły oraz podziałów architektonicznych, do już istniejących wartości kulturowych obiektów.

Strefy ochrony konserwatorskiej

Strefa „A” pełnej ochrony konserwatorskiej zespołu Starego Miasta. Ochrona elementów historycznej struktury przestrzennej w tej strefie polega na:

- zachowaniu historycznego rozplanowania tj. sieci ulic, placów bez zmiany historycznego przebiegu, przekroju poprzecznego i z zachowaniem starodrzewia;
- zachowaniu i odtworzeniu nawierzchni dróg z kostki kamiennej;
- zachowaniu historycznych linii zabudowy;
- zachowaniu historycznego systemu parcelacji, to jest podziału na bloki zabudowy i działki w obrębie bloków;
- uwzględnieniu w zagospodarowaniu terenu i zabudowie terenu historycznych podziałów parcelacyjnych, tj. podział na bloki zabudowy i działki w obrębie bloków, których przebieg należy ustalić na etapie projektowania budowlanego na podstawie materiałów historycznych;
- ochronie obiektów historycznych według ustaleń podanych w ust. 3 i ust. 4 wraz z zachowaniem zieleni (drzew, krzewów) towarzyszącej zabudowie oraz ochronie historycznych ogrodzeń zachowanych wzdłuż ulicy Mickiewicza (ewentualne zmiany w ogrodzeniach wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków);
- dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej i historycznej kompozycji architektonicznej budynków w zakresie: sytuacji, zasadniczych proporcji wysokościowych kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów (szczególnie wzdłuż ulic i placów), skali, bryły, wysokości ścian, formy dachu, podziałów architektonicznych występującej w danej pierzei lub danym terenie, ewentualnie w pierzei przeciwległej;
- w przypadku realizacji budynku na kilku historycznych działkach, konieczne jest zaakcentowanie tego podziału w kompozycji elewacji;
- wyklucza się możliwość budowy budynków stanowiących dominanty wielkogabarytowe, łączące w bryle kilka działek;
- wszelkie prace związane z zabudową, nawierzchnią ulic i chodników, zagospodarowaniem zieleni (w tym między innymi z wycinka drzew i krzewów i wprowadzeniem nowych nasadzeń zieleni), wprowadzaniem małej architektury;
- realizacja ogrodzeń oraz podziały geodezyjne nieruchomości z obiektami historycznymi należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- dopuszcza się reklamy na elewacjach obiektów, w których prowadzona jest reklamowana działalność w formie tablic, plafonów, wysięgników, liternictwa nakładanego lub malowanego;
- lokalizacja i wielkość elementów reklamy powinna być dostosowana do podziałów architektonicznych elewacji;
- projekt reklamy i montaż należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;

- dopuszcza się w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków reklamy na ślepych ścianach szczytowych budynków w formie reklam pojedynczych, wypełniających całą powierzchnię ściany lub górną partię elewacji, na pełnej szerokości;
- kolorystykę elewacji należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- ustala się ochronę zieleni (drzew, krzewów) w obrębie terenów położonych pomiędzy terenem zieleni urządzonej wzdłuż brzegiem jeziora Chełmżyńskiego a zapleczem zabudowy położonej wzdłuż ulic: Gen. W. Sikorskiego, Kopernika, Tumska, z dopuszczeniem wymiany zieleni;
- ustala się wymóg wprowadzenia zieleni krajobrazowej i krajobrazowo-izolacyjnej w obrębie terenów położonych pomiędzy terenem zieleni urządzonej wzdłuż brzegu jeziora Chełmżyńskiego i brzegiem jeziora Chełmżyńskiego.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej struktury przestrzennej o wartości kulturowej, występującej poza zespołem staromiejskim. Ochrona elementów historycznej struktury przestrzennej w tej strefie polega na:

- zachowaniu zasadniczych elementów planu, szczególnie historycznego przebiegu ulic oraz ich przekroju poprzecznego, zachowaniu historycznych linii zabudowy;
- restauracji i modernizacji technicznej obiektów z maksymalnym zachowaniem struktury budowli, detalu architektonicznego oraz wystroju wnętrza;
- dostosowaniu współczesnych funkcji do wartości zabytkowych obiektów;
- dostosowaniu nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły, podziałów architektonicznych do już istniejących o wartościach kulturowych;
- usunięciu lub odpowiedniej przebudowie obiektów dysharmonizujących, kolidujących usytuowaniem, skalą i charakterem z historyczną strukturą przestrzenną;
- zachowaniu zabudowy o wartościach kulturowych z XIX w. i pocz. XX w.;
- uzupełnieniu zabudowy i zagospodarowania w formie otuliny dawnych traktów i dostosowaniu nowej zabudowy w zakresie sytuacji, skali i bryły do istniejącej.

Strefa „B2” ochrony konserwatorskiej – ochrona elementów historycznej struktury przestrzennej w tej strefie polega na :

- wszelkie inwestycje w granicach strefy należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- nakazuje się utrzymanie historycznego układu i przebiegu dróg.

Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego miasta, która obejmuje tereny naturalnego i komponowanego krajobrazu, integralnie związanego z zespołem historycznym i współtworzącego kompozycję przestrzenną o wysokich walorach kulturowo-krajobrazowych. Ochrona elementów krajobrazu kulturowego miasta w tej strefie polega na:

- utrzymaniu charakterystycznego dla danej partii miasta klimatu związanego z otoczeniem obiektów o wysokiej wartości kulturowej, nazw własnych, miejsc i wydarzeń z nimi związanych, a także tradycyjnego wyposażenia przestrzeni historycznej, czytelnej w krajobrazie miejskim do dziś;
- projektowaniu nowych elementów zabudowy i wyposażenia miasta dostosowywanych do tradycji miejsc, jego otoczenia oraz odpowiednich dla całego zespołu historycznego miasta;
- utrzymaniu linii regulacyjnych i linii zabudowy wzdłuż dróg historycznych, podziałów parcelacyjnych oraz uzupełnieniu pierzei w formie zabudowy zwartej;
- ochronę ekspozycji obiektów historycznych tworzących historyczny krajobraz miasta;
- podkreślenie lokalnych dominant historycznej zabudowy;
- wszelkie inwestycje w granicach strefy należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- nakazuje się zachowanie historycznego ukształtowania terenu i jego walorów kulturowo-krajobrazowych;
- nowa zabudowa dostosowana do krajobrazu kulturowego otoczenia.

Strefa „E” ochrony ekspozycji obejmuje tereny naturalnego i komponowanego krajobrazu, integralnie związanego z zespołem historycznym miasta i współtworzącego kompozycję przestrzenną o wysokich walorach kulturowo- krajobrazowych. Ochrona terenów w obrębie strefy wymaga:

- uporządkowania substandardowej zabudowy, wytworzenia przestrzennych przesłon małogabarytowych odkrytych tyłów zabudowy od strony jeziora;
- określenia sposobu użytkowania terenów na przedpolu ekspozycji panoramy miasta z uwzględnieniem ograniczeń wznoszenia znacznie wyższych obiektów kubaturowych i przysłon z zieleni wysokiej na przedpolu zabudowy o wysokiej wartości kulturowej oraz charakterystycznych osiach widokowych;
- należy zachować teren zieleni krajobrazowej;

- poza terenem zieleni krajobrazowej dopuszcza się zabudowę do 2 kondygnacji, w tym druga kondygnacja z dachem wysokim, pokrytym dachówką ceramiczną lub materiałem naśladowującym ceramiczne;
- elewacje budynków tynkowane, w kolorach pastelowych, z dopuszczeniem zastosowania drewna, kamienia, cegły;
- obowiązuje zakaz ogrodzeń z prefabrykatów betonowych;
- projekt zagospodarowania terenu, projekt budowlany, wszelkie inwestycje należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- uczytelnienia układu Starego Miasta na krawędzi z terenami zielonymi wzdłuż brzegu jeziora;
- zakaz lokalizacji budowli i budynków wysokich i wielkokubaturowych, przesłaniających panoramę na zabudowę staromiejską.

Strefa “OW” obserwacji archeologicznej, w strefie ustala się:

- wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona wykopaliskowymi badaniami archeologicznymi a prace ziemne, związane z budową infrastruktury muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym;
- w razie stwierdzenia relikwów kultury materialnej teren powinien być udostępniony do badań archeologicznych;
- wszelkie prace ziemne należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- teren zajmowany przez część stanowiska archeologicznego jest dostępny do celów inwestycyjnych pod warunkiem przeprowadzenia niezbędnego zakresu badań archeologicznych zapewniających odpowiednie warunki ochrony konserwatorskiej;
- zakres prac archeologicznych określi w swoim uzgodnieniu Wojewódzki Konserwator Zabytków, w zależności od charakteru planowanych inwestycji.

Tabela nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie miasta Chełmża

LP.	UCHWAŁA RADY MIEJSKIEJ CHEŁMŻY I NAZWA MIEJSCOWEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO – POMORSKIEGO
1	Nr XLIV/341/02 z dnia 30 sierpnia 2002 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełmża, obejmującego obszar położony pomiędzy ulicą ks. Frelichowskiego, Bydgoską, Dąbrowskiego, Toruńską, a południową granicą administracyjną miasta	Nr 117, poz. nr 2399 z dnia 23 października 2002 r.
2	Nr VII/69/03 z dnia 28 sierpnia 2003 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełmża, obejmującego obszar położony pomiędzy ul. Reja, Toruńską, a południowo-wschodnią granicą administracyjną miasta	Nr 138, poz. nr 1897 z dnia 17 listopada 2003 r.
3	Nr XXII/191/05 z dnia 23 czerwca 2005 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełmża, obejmującego obszar położony pomiędzy ulicą Górną, Chełmińskie Przedmieście, Trakt, a północno-wschodnią granicą administracyjną miasta	Nr 95, poz. nr 1727 z dnia 11 sierpnia 2005 r.
4	Zmiana – nr XXX/251/06 z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla „Kościuszki” w Chełmży, obejmującej obszar położony pomiędzy ul. Kościuszki, Konopnickiej oraz teren o symbolu Kx 15 i K 7 D ½	Nr 111, poz. nr 1670 z dnia 22 sierpnia 2006 r.
5	Nr XXX/250/06 z dnia 13 czerwca 2006 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miasta Chełmża, dla terenu położonego pomiędzy ul. Dworcową, północną granicą administracyjną miasta, Chełmińskim Przedmieściem i brzegiem Jeziora Chełmżyńskiego	Nr 113, poz. nr 1676 z dnia 25 sierpnia 2006 r.
6	Zmiana – nr V/42/07 z dnia 12 kwietnia 2007 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego osiedla „Kościuszki” w Chełmży obejmującej teren o symbolu planu AG 2, K 27D ½ oraz część terenu ZP 3	Nr 70, poz. nr 1144 z dnia 14 czerwca 2007 r.
7	Zmiana – nr X/72/07 z dnia 15 listopada 2007 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta	Nr 25, poz. nr 341 z 18 lutego 2008 r.

	Chełmży, dla terenu położonego pomiędzy ul. Bydgoską, zachodnią granicą administracyjną miasta oraz granicami geodezyjnymi terenów przemysłowych	
8	Nr XXII/130 z dnia 29 października 2008 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, obejmującej obszar położony pomiędzy ulicą Bydgoską, Ks. Frelichowskiego i południowo-zachodnią granicą administracyjną miasta Chełmży	Nr 151, poz. 2312 z 24 listopada 2008 r.
9	Nr XXII/131/08 z dnia 29 października 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży, dla terenu położonego pomiędzy ul. Chełmińskie Przedmieście oraz północnymi granicami administracyjnymi miasta	Nr 156, poz. nr 2427 z dnia 3 grudnia 2008 r.
10	Nr XLIII/324/10 z dnia 28 października 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Chełmży, dla terenu położonego pomiędzy ul. Rybaki, Górną, wschodnią granicą administracyjną miasta oraz brzegiem Jeziora Chełmżyńskiego	Nr 52, poz. nr 354 z dnia 4 marca 2011 r.
11	Zmiana – nr X/71/11 z dnia 27 października 2011 r., dla terenu położonego w południowo - wschodniej części miasta przy ul. Kościuszki	Nr 263, poz. nr 2609 z dnia 30 listopada 2011 r.
12	Zmiana – XI/80/11 z dnia 1 grudnia 2011 r. , dla terenu położonego pomiędzy ul. Chełmińskie Przedmieście oraz północnymi granicami administracyjnymi miasta, polegająca na zmianie części ustaleń dla terenów oznaczonych symbolem planu 16 MN, 21 MN oraz 7 Z	Nr 303, poz. nr 3311 z dnia 22 grudnia 2011 r.
13	Zmiana – nr XVII/123/12 z dnia 21 czerwca 2012 r., dla terenu położonego pomiędzy ul. Polną i Gen. Józefa Hallera	Pozycja nr 1459 z dnia 9 lipca 2012 r.
14	Zmiana – Nr XX/148/12 z dnia 8 listopada 2012 r., dla terenu położonego przy ul. Toruńskiej	Pozycja nr 2746 z dnia 19 listopada 2012 r.
15	Zmiana – Nr XVII/122/12 z dnia 21 czerwca 2012 r., dla terenu położonego pomiędzy ul. Św. Jana i Gen. Władysława Sikorskiego	Pozycja nr 1458 z dnia 9 lipca 2012 r.
16	Zmiana – XXIX/211/13 z dnia 28 listopada 2013 r., dla terenu położonego pomiędzy ul. Turystyczną i Słoneczną	Pozycja nr 3835 z dnia 3 grudnia 2013 r.
16	Zmiana – XXXVI/275/14 z dnia 30 października 2014 r., dla terenu położonego przy ul. Toruńskiej – tereny aktywizacji gospodarczej	Pozycja nr 3141 z dnia 10 listopada 2014 r.
17	Zmiana – XXI/160/17 z dnia 25 maja 2017 r., dla terenu położonego pomiędzy ul. Dworcową, Polną i centralną częścią miasta Chełmża	Pozycja nr 2386 z dnia 5 czerwca 2017 r.
18	Zmiana – X/78/15 z dnia 10 grudnia 2015 r., dla terenu komunikacji drogowej – ul. Spokojna	Pozycja nr 4730 z dnia 30 grudnia 2015 r.
19	Zmiana – XXIII/177/17 z dnia 17 sierpnia 2017 r., dla terenu przy ul. Chełmińskiej	Pozycja nr 3231 z dnia 24 sierpnia 2017 r.
20	Zmiana – XXII/167/17 z dnia 22 czerwca 2017 r., dla terenu położonego przy ul. Gen. Józefa Hallera o symbolu planu C.11.MW, MN	Pozycja nr 2705 z dnia 30 czerwca 2017 r.
21	Zmiana – XXXI/231/18 z dnia 19 kwietnia 2018 r. w północno – wschodnim rejonie miasta – część ul. Trakt	Pozycja nr 2402 z dnia 26 kwietnia 2018 r.
22	Zmiana – VI/50/19 z dnia 25 kwietnia 2019 r., dla terenu przy ul. Stefana Kardynała Wyszyńskiego 15	Pozycja nr 2637 z dnia 30 kwietnia 2019 r.
23	Zmiana – VII/166/19 z dnia 13 czerwca 2019 r., dla terenu przy ul. Antoniego Depczyńskiego i Chełmińskie Przedmieście	Pozycja nr 3574 z dnia 25 czerwca 2019 r.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta Chełmża

5.2.1. Charakterystyka miasta

Miasto Chełmża położone jest w centralnej części województwa kujawsko-pomorskiego, w powiecie toruńskim. Miasto otaczają obszary wiejskie gminy Chełmża. Miasto charakteryzuje się bardzo dobrym położeniem względem ciągów komunikacji drogowej i kolejowej. Przez Chełmżę przebiega linia kolejowa relacji Toruń – Malbork.

Obszar miasta usytuowany jest pod względem fizyczno-geograficznym w obrębie makroregionu Pojezierza Chełmińskiego-Dobrzyńskiego, w mezoregionie Pojezierze Chełmińskie, ukształtowanego w okresie ostatniego zlodowacenia skandynawskiego. Rzeźba terenu na terenie miasta jest urozmaicona w znacznym stopniu i charakteryzuje się występowaniem wielu form ukształtowanych w okresie ostatniego zlodowacenia skandynawskiego, oraz w późniejszych okresach (holocen) związanych już z działalnością człowieka.

Obszar miasta Chełmży znajduje się w zlewni Fryby stanowiącej dopływ Wisły. Północną i zachodnią część miasta odwadnia Kanał Miałkusz, będący prawobocznym dopływem Fryby. Południowa część miasta położona jest w zlewni Jeziora Chełmżyńskiego. Na terenie miasta ma jedynie swoją zachodnią część. Fragment usytuowany w mieście obejmuje dwie zatoki rozdzielone półwyspem w rejonie cmentarza. Na terenie miasta znajduje się także Jezioro Archidiakonka, zlokalizowane w północnej części miasta.

Na terenie miasta Chełmża obszary chronione występują w bardzo ograniczonym zakresie. Do prawnych form ochrony przyrody, które znajdują się na obszarze miasta należy pomnik przyrody – dąb szypułkowy. Zlokalizowany jest on przy ul. Dąbrowskiego, a jego wymiary to 382 cm w obwodzie, wysokość 23 m i wiek około 200 lat.

W strukturze przestrzenno-funkcjonalnej miasta wyróżnić można kilka cech charakterystycznych. Po pierwsze, funkcja usługowa dominuje w centralnej części Chełmży. Po drugie, funkcja mieszkalna zlokalizowana jest zarówno w centrum, na terenach położonych na półn. i półd. od Jeziora Chełmżyńskiego. Po trzecie, funkcja przemysłowa koncentruje się głównie na zach. miasta w okolicy obszarów komunikacji kolejowej. Po czwarte, istotną rolę w strukturze przestrzennej miasta odgrywają obszary jezior Chełmżyńskiego i Archidiakonka, wyznaczające niejako granice lokalizacji elementów sieci osadniczej oraz infrastruktury technicznej.

1) KULTURA

Działalność w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kształtowania współczesnego środowiska kulturowego na terenie miasta Chełmża prowadzi Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Juliana Prejsa w Chełmży wraz z instytucjami towarzyszącymi. Biblioteka pełni nie tylko rolę wypożyczalni i czytelnicy, ale również integruje środowisko, skupiając wokół siebie grono odbiorców kultury. Ponadto w ramach swojej działalności w bibliotece organizowane są różne formy edukacji kulturalnej, oświatowej, promocje kultury i twórczości artystycznej, jak również twórców kultury związanych z regionem, prowadzi wychowanie przez sztukę. W Bibliotece prowadzona jest także działalność związana z redagowaniem i wydawaniem miesięcznika „Głos Chełmżyński” dotyczącym wydarzeń społecznych i kulturalnych miasta. Oprócz tego wydawane są publikacje związane z dziejami miasta.

W Bibliotece znajduje się Miejska Izba Muzealna prezentująca stałą ekspozycję dotyczącą historii Chełmży oraz okolic. Dokumentuje historię i jest cennym źródłem informacji o mieście. Ma charakter historyczno-artystyczny. Zakres gromadzonych zbiorów związany jest z możliwościami finansowymi, a kierunki określone są tradycją i historią miasta Chełmży. Materiał gromadzony w MIM stanowi wszechstronny warsztat do podstawowych badań naukowych dla studentów (prace magisterskie i dyplomowe) oraz opracowania publikacji książkowych. Najcenniejsze są kroniki, które pochodzą z lat międzywojennych. Znajdują się w nich dedykacje dla chełmżyńskich harcerzy z oryginalnym podpisem gen. Józefa Hallera, wizytującego miasto w 1932 r. W Miejskiej Izbie Muzealnej odbywają się promocje publikacji, spotkania, sesje, prelekcje, wykłady, lekcje muzealne organizowane są wystawy i konkursy.

Przy bibliotece działają także:

- Chełmżyńskie Towarzystwo Kultury,
- Punkt Informacji o Unii Europejskiej, działający od czerwca 2002 r. w bibliotece,
- Stowarzyszenie Muzyczne KAMERTON BIG BAND,
- Chór „Święta Cecylia”,
- Towarzystwo Przyjaciół Chełmży.

W ramach struktur organizacyjnych Biblioteki działa Salon Wystaw mieszczący się w chełmżyńskim ratuszu, w którym prezentowane są co najmniej raz w miesiącu prace o szerokiej tematyce artystycznej twórców zarówno rodzimych jak i z innych miejscowości.

Krzewieniem kultury zajmuje się także Chełmżyński Ośrodek Kultury, który organizuje lub współorganizuje wiele cyklicznych imprez, festynów oraz zajęć stałych i doraźnych, wieczorków poetyckich, koncertów, wystaw, zajęć klubu seniora i innych. Oprócz działalności warsztatowej, Chełmżyński Ośrodek Kultury zajmuje się organizacją wielu imprez kulturalnych. Do imprez, które odbywają się cyklicznie można zaliczyć:

- Festiwal Piosenki „Śpiewajmy razem” część pierwsza – kategoria wiekowa 6-16 lat – eliminacje powiatowe do Wojewódzkiego Przeglądu Piosenki „Avans” w Żninie);
- Festiwal Piosenki „Śpiewajmy Razem” (część druga – kategoria wiekowa od lat 16 – eliminacje powiatowe do Finału Wojewódzkiego Kujawsko-Pomorskiego Młodzieżowego Przeglądu Piosenki w Chełmży);
- Kujawsko Pomorski Młodzieżowy Przegląd Piosenki – Finał Wojewódzki;
- Przegląd Piosenki „Świecie Nasz” (kategoria wiekowa 15-16 lat i powyżej 16 lat), podczas którego jest prezentowana twórczość Marka Grechuty i Czesława Niemena;
- Dni Chełmży;
- Imprezy plenerowe.

Do wzmacniania i rozwoju potencjału turystycznego miasta Chełmży przyczynią się działający na jego terenie Punkt Informacji Turystycznej. Głównym zadaniem Punktu jest obsługa ruchu turystycznego na terenie miasta, w tym udostępnianie, gromadzenie oraz przetwarzanie informacji dotyczących m.in. stanu bazy noclegowej, turystycznej i gastronomicznej. Dzięki funkcjonującej placówce turyści odwiedzający miasto mają zapewnione kompleksowe źródło informacji o mieście i jego największych atrakcjach. Zakres działań promocyjnych prowadzonych w ramach funkcjonowania Punktu Informacji Turystycznej obejmuje opracowanie materiałów promocyjnych i informacyjnych, sporządzanie relacji oraz dokumentacji fotograficznej z wydarzeń kulturalnych oraz imprez organizowanych na terenie miasta, a także ich publikacja na łamach prasy lokalnej oraz w Internecie.

2) TURYSTYKA

Miasto Chełmża to jedno z najstarszych miast ziemi chełmińskiej. Położenie, układ urbanistyczny, zabytki i jezioro stanowią główne walory miejscowości. Miasto posiada charakter przemysłowo-turystyczny. Główne branże przemysłu to: budowlana, meblarska, stolarska, akcesoriów meblarskich, wyrobów z tworzyw sztucznych oraz przetwórstwa rolno-spożywczego.

Atrakcje miasta Chełmży to nie tylko zabytki, ale również dzieła współczesnych artystów. Miasto może poszczycić się dziełami metaloplastyki – bł. Juta i bp. Heidenryk oraz makietą średniowiecznej Chełmży. Metaloplastyka jest projektem autorstwa artysty Jacka Sobolewskiego i pochodzi z 2007 r. Do ciekawostek i zarazem atrakcji miasta należy także Chór Św. Cecylii, będący najstarszym i nieprzerwanie działającym chórem w Polsce. Został założony w 1869 r. Chór Mieszany „Św. Cecylia” powołano z potrzeb patriotycznych i umiłowania śpiewu na tle ożywającego ruchu śpiewaczego w Europie, zwanego „cecyliańskim”. W Polsce pierwszym założycielem Towarzystwa św. Cecylii (w 1853 r.) był słynny kompozytor i organista w kościele św. Jana w Wilnie – Stanisław Moniuszko. W 1996 r. chór został uhonorowany najwyższym papieskim odznaczeniem „Pro Ecclesia et Pontifice”. Chór działa przy parafii pod wezwaniem Świętego Mikołaja Biskupa przy Bazylice Konkatedralnej Trójcy Świętej w Chełmży, a jego występów można posłuchać w każdą niedzielę o godzinie 10.00 w chełmżyńskiej konkatedrze.

Atrakcyjność jezior na terenie miasta jest także wykorzystywana do organizowania licznych imprez o charakterze sportowym, również o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. Stanowi to bardzo dobrą promocję turystyczną miasta, w czym aktywnie biorą udział również władze samorządowe m.in. poprzez wsparcie finansowe tych imprez. Nad prawie 300-hektarowym Jeziorem Chełmżyńskim usytuowana jest dobrze rozwinięta baza turystyczna.

Dla osób uprawiających turystykę rowerową Chełmża oferuje trzy szlaki turystyczne (pieszo-rowerowe) o ciekawej konfiguracji dla rowerzystów:

1. Żółty – Papowo Biskupie – Bielczyny – Chełmża;
2. Niebieski – Chełmża – Mirakowo – Kamionki – Gronowo – Młyniec – Ciechocin;
3. Zielony – Chełmża – Kuchnia – Grodno – Kiełbasin – Kiełbasinek – Dźwierzno – Zelgno – Witkowo – Dziemiony – Skąpe – Bielczyny – Głuchowo – Nawra – Kończewice – Chełmża.

5.2.2. Zarys historii obszaru miasta

Chełmża położona jest na terenie ziemi chełmińskiej. Ze względu na obronne położenie, od prawieków objęta była osadnictwem. Pierwsze ślady osadnictwa sięgają ostatniego okresu starszej epoki kamienia (paleolit schyłkowy) – ok. 10 tys. lat p.n.e. przebywały tu grupy łowców reniferów z tzw. kultury świderskiej oraz lyngbijskiej. Znacznie później, bo ok. 4500 tys. lat p. n. e., na ziemię chełmińską przybyli pierwsi rolnicy – była to ludność ceramiki wstęgowej rytej, której osadę odkryto na terenie Chełmży. Zajmowano się wówczas uprawą zbóż, hodowlą bydła oraz rybołówstwem i myślistwem.

W Chełmży i okolicy natrafiono także na ślady osadnictwa ludności wielu następujących kultur archeologicznych, np.: kultury pucharów lejkowatych, tużyckiej, wielbarskiej. Na ziemi chełmińskiej czytelny jest również pobyt plemion pruskich. Ok. poł. VII w. n.e. na te tereny zaczęła napływać ludność słowiańska z grupy plemiennej Goplan. W okresie panowania pierwszych Piastów, cała ziemia chełmińska weszła w skład utworzonej wówczas kasztelanii chełmińskiej, także osada Łoza (obecne miasto Chełmża). Po śmierci króla Bolesława Krzywoustego w 1138 r. i podziale Polski na dzielnice, ziemia chełmińska znalazła się we władaniu jego syna Bolesława IV Kędzierzawego – jako część Mazowsza. Próby podboju pogańskich plemion pruskich, sąsiadujących od płn. z Mazowszem i ziemią chełmińską, podejmowane przez polskich władców spowodowały odwetowe, niszczące najazdy Prusów, między innymi na ziemię chełmińską.

Na pocz. XIII w. władcą tej ziemi był książę Konrad I Mazowiecki. W tym czasie misję chrystianizacji pogańskich Prusów prowadził, konsekrowany na biskupa misyjnego Prus, Chrystian z zakonu cystersów. Otrzymał on w 1222 r. od księcia Konrada, w formie nadania, liczne posiadłości na ziemi chełmińskiej. Wśród nich znalazła się również osada Łoza i okoliczne wsie. W 1228 r. dokumentem wystawionym w Bieczu, książę Konrad nadał ziemię chełmińską rycerzom zakonnym Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie. Nadanie to dotyczyło konkretnie wyznaczonego terytorium, którego granice ściśle określono. Osadzenie Krzyżaków na ziemi chełmińskiej było traktowane jako militarne wsparcie misji pruskiego biskupa Chrystiana. Ostatecznie Krzyżacy przejęli znaczną część posiadłości Chrystiana, a w 1243 r. podzielono jego misyjne biskupstwo pruskie na cztery diecezje, tworząc między innymi diecezję chełmińską. Pod koniec 1245 r. biskupem tej diecezji został dominikanin Heidenryk.

Pierwszy biskup chełmiński na miejsce swego pobytu wybrał osadę Łoza. Dnia 19 kwietnia 1246 r. wielki mistrz Zakonu oficjalnie przekazał biskupowi Heidenrykowi należne mu uposażenie, czyli olbrzymie posiadłości – w tym Łozę wraz z jeziorem i okolicznymi wsiami. Zapewne wówczas Łoza, będąc stolicą diecezji chełmińskiej, otrzymała nową nazwę – Culmense.

W 1251 r. po raz pierwszy wymieniona w dokumentach jako miasto (civitas). W 2 poł. XIII w., w czasie wielkich powstań Prusów, Chełmżę także dotknęła wojna. Wiadomo, że w 1263 r., jeszcze za życia biskupa Heidenryka, bezskutecznie oblegał miasto Skomand – wódz Sudowów, natomiast w lipcu tego samego roku Chełmża została złupiona i częściowo spalona przez Henryka Monte – wodza Natangów. Skomand powtórnie oblegał Chełmżę w 1277 r. i tym razem bez sukcesu. W 1286 r. miasto zniszczył pożar. W następnych latach nastąpiła jego rozbudowa. XV-wieczne wojny polsko-krzyżackie to okres kolejnych klęsk jakie spadły na miasto.

Po bitwie pod Grunwaldem w 1410 r. wojska polskie zajęły na krótko Chełmżę, a biskup chełmiński Arnold Stapil złożył hołd królowi Jagielle. W 1422 r. Chełmża została zdobyta przez wojska króla Władysława Jagiełły i znacznie zniszczona. W wyniku wojny trzynastoletniej (lata 1454-1466) miasto zostało wcielone do Królestwa Polskiego.

Na pocz. XVI w. pojawili się zwolennicy reformacji. Dochodzi do upadku miejskiego konwentu franciszkanów. W 1531 r. wielki pożar pochłonął niemal wszystkie budynki w mieście. W 1625 r. franciszkanie zostali ponownie sprowadzeni do Chełmży. W 1621 r. oraz 1627 r. miasto gościło króla Zygmunta III Wazę wraz z królewiczem Władysławem. Wojny szwedzkie w latach 1626-1629 i 1655-1660 przyniosły Chełmży duże szkody.

Na pocz. XVIII w. przez tereny ziemi chełmińskiej przetaczały się wojska saskie, szwedzkie, rosyjskie oraz zwolennicy Stanisława Leszczyńskiego. Doprowadziło to do upadku miasta, a jego dopełnieniem była epidemia dżumy w latach 1708-1710. Kolejne wojny (lata 1733-1735 – wojna secesyjna i lata 1756-1763 – wojna siedmioletnia), to kolejne przemarsze i leża zimowe operujących tu wojsk. W 1762 r. wielki pożar zniszczył prawie całe miasto.

W wyniku I rozbioru, 15 września 1772 r., Chełmża znalazła się w Prusach, licząc wówczas 600 mieszkańców. Na skutek akcji kolonizacyjnej i napływu ewangelistów pod k. XVIII w. 24% mieszkańców stanowili protestanci. Następuje ponownie kasata klasztoru franciszkanów. W wyniku wojen napoleońskich w latach 1807-1815 Chełmża wchodzi w skład Księstwa Warszawskiego.

Od 1815 r. następuje powolny wzrost rangi miasta, które dla okolicznych wsi, mających na ogół dobre gleby, zaczyna spełniać rolę rolniczego zaplecza z siecią handlowo-rzemieślniczą. W 1824 r. przeniesiona zostaje stolica diecezji z Chełmży do Pielplina. W 1831 r. miasto liczy już 1200 mieszkańców, a w 1871 r. już 3000 mieszkańców.

W dobie Wiosny Ludów z 1848 r. następuje ożywienie polskiego patriotyzmu, czego wyrazem jest powstanie Koła Ligi Polskiej oraz wydawanie w latach 1849-1850 pisma „Biedaczek” przez Juliana Prejsa, skierowany do czytelnika polskiego.

W 1866 r. utworzone zostaje Towarzystwo Rolniczo-Przemysłowe. W 1879 r. powołany zostaje w Chełmży sąd rejonowy. W tym okresie powstają również dwa banki oraz nowa szkoła. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż Żydzi, których było w mieście około 8%, zbudowali w latach 80-tych XIX w. synagogę. W 1882 r. rozpoczęta została budowa wielkiej cukrowni oraz węzła kolejowego (głównie w celu przewozu buraków do cukrowni). Liczba mieszkańców zwiększa się radykalnie z 3400 w 1880 r. do 10600 w 1910 r.

Rok 1869 jest szczególnym w dziejach chełmżyńskiej kultury, gdyż powstał wówczas, istniejący po dzień dzisiejszy, kościelny chór „Cecylia”. Jest to okres powstania różnorodnych stowarzyszeń. Rozwój miasta zostaje jednak zahamowany przez wybuch I wojny światowej.

Wskutek przeciągającej się wojny nastąpiło pogorszenie się warunków życia w mieście. Rok 1917 wślwił się w dziejach Chełmży jako rok licznych zamieszek ulicznych. Dnia 8 stycznia 1919 r. Polacy zaatakowali maszerujący do Chełmży oddział Grenzschtuzu, lecz w wyniku przeważających sił wroga zostali odparci. W odwecie Niemcy oddali kilka strzałów armatnich, od których zginęło 7 przypadkowych mieszkańców oraz aresztowali domniemanych przywódców.

Dnia 21 stycznia na mocy Traktatu Wersalskiego, Chełmża znalazła się w Polsce. Część mieszkańców, która optowała za Niemcami została przesiedlona (około 2000 osób), w wyniku czego Polacy stanowili 98% mieszkańców, Niemcy 1,8% i Żydzi 0,2%. W okresie międzywojennym widoczny jest nadal wzrost liczby mieszkańców od 10700 w 1921 r., do 13000 w 1939 r.

Skutki kryzysu w 1929 r. mieszkańcy odczuli w postaci zwiększenia bezrobocia i obniżenia płac. W okresie międzywojenny ukazywały się „Gazeta Chełmżyńska” oraz „Głos Chełmżyński”.

Funkcję burmistrza od 1920 r. do 1933 r. pełnił Bronisław Kurzętkowski, a od 1933 r. do 1939 r. – Wiktor Barwicki. W okresie tym założono między innymi park przy ul. 3-go Maja, pobudowano przy nim kaplicę oraz kilka domów dla bezrobotnych. Tuż przed wybuchem wojny powszechnie wzywano mieszkańców do oporu przeciwko Niemcom, ale władze miasta pospiesznie opuściły Chełmżę jeszcze przed wkroczeniem wojsk okupanta w dniu 6 września 1939 r. Rozpoczęła się eksterminacja ludności polskiej, wobec czego większość mieszkańców przyjęła III i IV grupę „Volkslisty”. W wyniku represji liczba ludności miasta zmniejszyła się do 10000 w marcu 1945 r.

W dniu 24 stycznia 1945 r. Armia Czerwona zajęła Chełmżę i ponownie zaczęła się martyrologia – tym razem w kierunku odwrotnym, tj. za domniemane lub faktyczne sprzyjanie Niemcom. Ponad 600 osób zostało wywiezionych na Syberię, z czego większość nie powróciła. Rosjanie mieli też wywieźć urządzenia cukrowni, lecz energiczna interwencja u władz sowieckich zapobiegła wywózce.

Rozpoczął się okres rozwoju miasta. W lutym 1946 r. Chełmża liczyła 10700 mieszkańców, natomiast w 1980 r. już 15000.

5.3.1. Krajobraz kulturowy – zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta Chełmża

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Ponadto dziedzictwo historyczne jest istotne o tyle, że wpływa na atrakcyjność turystyczną – głównie poprzez jego materialne wytwory, czyli zabytki, co może być wykorzystane w rozwoju miasta.

Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz z jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów,

zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką.

W tej części przedstawiono najcenniejsze obiekty znajdujące się w mieście Chełmża, czyli te, które wpisane są do rejestru zabytków.

UKŁAD URBANISTYCZNY

Chełmża w 1251 r. stała się siedzibą biskupstwa chełmińskiego, uzyskując jednocześnie od biskupa Heidenryka prawa miejskie jako Culmensee. Po nadaniu praw lokacyjnych przystąpiono do wyznaczania siatki ulic oraz określania wielkości parcel, sytuowania budynków użyteczności publicznej i zabudowy mieszkalnej. Wydłużony, owalny kształt tego założenia urbanistycznego podyktowany był geologicznym ukształtowaniem terenu – owalne wzgórze otoczone od wschodu i południa jeziorem zwanym „Wielkim”, a od północy wodami mniejszego jeziora „Miałkus”.

W centrum średniowiecznego miasta usytuowano zbliżony do kwadratu rynek. Pierwotnie sięgał on swą powierzchnią północnej pierzei obecnego Rynku Bednarskiego i przecinał w połowie główny szlak komunikacyjny na linii wschód-zachód, wytyczony głównymi ulicami kierunkowymi: Chełmińską po stronie wschodniej i Toruńską (obecnie gen. Sikorskiego) od zachodu. Do tych ulic i do rynku dochodzą pod kątem prostym boczne ulice, tworząc charakterystyczny dla średniowiecznych założeń urbanistycznych układ szachownicy. Oprócz nazw dwóch głównych ulic kierunkowych znane są nazwy niektórych ulic bocznych: Tumska, Podmurna, Mieszczkańska, Grubnieńska, Bociania, Browarna i Wodna.

W płd.-zach. części miasta zlokalizowano kościół parafialny, posiadający pierwotnie wezwanie św. Jakuba, a obecnie św. Mikołaja. Płd.-wsch. część przeznaczono na katedrę i zabudowania kapitulne.

Miasto otoczone było od strony wschodniej, północnej i zachodniej murami obronnymi, które rozebrano w połowie XIX wieku. Funkcję obronną od strony południowej spełniała zapewne naturalna skarpa ziemna nad jeziorem. Dodatkowym murem otoczony był teren przykatedralny, będący własnością kapituły, po którym do dziś zachowała się jedynie brama wjazdowa z niewielkim fragmentem przylegającego do niej muru. Mury miejskie, wykonane w przeważającej części z kamieni polnych, przy niewielkim użyciu cegieł i bez dodatkowych umocnień w formie wsporników miały niecały metr grubości i 9 m wysokości. W ciąg murów zapewne były wbudowane baszty, z których znana jest jedynie baszta Bociania.

Dostęp do miasta prowadził przez bramy: Toruńską, Grudziądzką, Południową i Ceglana. Miasto otaczały dwa przedmieścia: od zach. – Przedmieście Toruńskie i od wsch. – Przedmieście Chełmińskie z usytuowanym na nim franciszkańskim kościołem św. Jerzego.¹

OBIEKTY SAKRALNE

Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy, ul. Tumska 14

Zdjęcia nr 1, 2. Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy, ul. Tumska 14

¹ Dorawa M., Chełmżyńska katedra Świętej Trójcy, Kraków, 2003

Zdjęcia nr 3, 4. Plebania i kostnica przy kościele pokatedralnym pw. św. Trójcy, ul. Tumska 14

Kościół wznoszony etapami od 1251 r. do 2 ćw. XIV w. W czasie budowy katedra była dwukrotnie niszczone najazdami Prusów: w 1267 r. i w 1286 r. W 1422 r., w wyniku najazdów litewsko-tatarskich, nastąpił pożar kościoła (założono wtedy nowe sklepienia). Do ważniejszych późniejszych prac budowlanych należy podwyższenie i zwieńczenie w 1692 r. barokowym hełmem płn. wieży fasady. Kościół poniósł duże straty w XIX w. i XX w. – rozebrano przylegający do kościoła krużganek i zabudowania kapituły w 2 poł. XIX w. W 1906 r. pierwotny gotycki portal zach. zastąpiony neogotycką kruchtą. W 1950 r. wybuchł pożar, który zniszczył dachy, część sklepień nawy głównej, hełm wieży oraz belkę tęczową. Odbudowa w latach 1968-1971. Od 1982 r. bazylika mniejsza, od 1994 r. konkatedra diecezji toruńskiej.

Kościół usytuowany na skarpie nad brzegiem jeziora. Kościół gotycki, orientowany, trójnawowy, o korpusie halowym, z transeptem, zbudowany w całości z cegły. W rzucie poziomym składa się z prostokątnie zamkniętego prezbiterium z dobudowaną od pld. barokową zakrystią, nieznacznie wyodrębnionego transeptu wraz z przylegającymi do jego ramion dwiema wieżyczkami oraz trójnawowego korpusu zamkniętego od strony zach. dwuwieżową fasadą. Nad całą bryłą dominuje płn. wieża o wysokości 28,5 m. Na głównej wieży barokowe zwieńczenie w formie trzech osadzonych na słupach hełmów. Wnętrze kościoła przykrywają gwiaździste sklepienia wsparte w prezbiterium i w przęsłach pod chórami na obwodowych ścianach, a w korpusie nawowym na wolno stojących filarach międzynawowych i bocznych ścianach. Najstarsze spośród istniejących są gwiaździste sklepienia dwuprzęsłowego prezbiterium. Obie gwiazdy tego sklepienia są połączone wspólnym żebrzem przewodnim i ponadto wzbogacone dodatkowymi żebrami tzw. wpisany.

Wyposażenie kościoła:

- fragment płyty nagrobnej wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Siegfrieda von Feuchtwangena, zmarłego w 1311 r., grupa Ukrzyżowania z XV w.;
- dzieło warsztatu toruńskiego lub gdańskiego, rzeźby z dawnego łuku tęczowego: krucyfiks, Matka Boża Bolesna, św. Jan Ewangelista i św. Maria Magdalena (z pocz. XVI w.);
- stalle fundowane w 1519 r. przez biskupa Jana Konopackiego, przekształcone w początku XVII w., z fragmentami późnogotyckimi;
- marmurowo-alabastrowy nagrobek biskupa Piotra Kostki (zm. 1595 r.) z arkadową wnęką mieszczącą postać zmarłego – prawdopodobnie dzieło warsztatu krakowskiego, usytuowane w płn. ścianie prezbiterium;
- ambona z 1604 r., fundacji biskupa Wawrzyńca Gembickiego, przekształcona w 1676 r.;
- ołtarz główny z ok. 1650 r., zrealizowany przez warsztat miejscowy według projektu G. B. Ghisleniego, fundacji biskupa Andrzeja Leszczyńskiego;
- obraz Zdjęcie z Krzyża według Rubensa, ok. poł. XVII w.;
- epitafium biskupa chełmińskiego Adama Kosa, zm. 1661 r., z popiersiem zmarłego atrybuowanym G. Rossiemu;
- obraz Pokłon Trzech Króli Luki Giordano z przełomu XVII i XVIII w.;
- ołtarz Św. Krzyża, według projektu G. B. Cocchiego, ze zwieńczeniem w postaci korony, z poł. XVIII w.;
- ołtarz z obrazem przedstawiającym bł. Jutę, przypisywanym T. Kuntze (poł. XVIII w.);
- schody do ołtarza w kaplicy błogosławionej Juty w pld. ramieniu transeptu zostały wykonane z pociętych fragmentów płyty nagrobnej wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego, Zygryda von Feuchtwangena.

Przy kościele, na północ od prezbiterium znajduje się zabytkowa kostnica z przełomu XIX i XX w. Jest to budynek wzniesiony w stylu neogotyckim. To budynek wolnostojący, jednokondygnacyjny, na planie protokąta, wzniesiony w cegły palonej, pełnej, na zaprawie wapiennej. Budynek częściowo tynkowany, częściowo licowany, kryty stopodachem.

W zespole kościoła także zabytkowa plebania z XIX/XX w.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Kościół pw. św. Mikołaja, ul. Kopernika 9

Zdjęcia nr 5, 6. Kościół pw. św. Mikołaja, ul. Kopernika 9

Kościół pw. św. Mikołaja jest najstarszym sakralnym budynkiem w Chełmży, powiązany z chrześcijaństwem. Pierwotny drewniany kościół mógł istnieć już w X w. Aż do XIX w. pełnił funkcję kościoła parafialnego. Istniał przed powstaniem diecezji chełmińskiej, gdyż w akcie erekcyjnym katedry został wraz z uposażeniem podporządkowany kapitule – w 1248 r. Przebudowa z konstrukcji drewnianej polegała prawdopodobnie na pobudowaniu w pierwszej kolejności prezbiterium, które przylegało do drewnianego korpusu. Z analizy dokumentów wynika, że budowę z cegły ukończono w 1150 r. Kościół wielokrotnie przebudowywano i odbudowywano.

Kościół usytuowany jest w pld.-zach. części założenia urbanistycznego średniowiecznej Chełmży. Dojście ulicami: Sądową, Kopernika lub Strzelecką. Kościół orientowany, trójnawowy, z prostokątnym prezbiterium zwróconym ku wsch. Wybudowany z cegły i kamieni polnych w dolnych częściach ścian. Prezbiterium jest przekryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym z pocz. XIV w., natomiast nawy nakryte są drewnianymi stropami belkowymi. Od zach. wieża, wtopiona w dolną część w korpusie, kryta dachem czterospadowym z osadzoną na szczycie latarnią, zwieńczoną iglicą. W latach 1848-1858 wieżę podwyższono o jedną kondygnację, rozbierając wcześniejszy smukły hełm. W 1858 r. przystąpiono do gruntownej przebudowy i rozbudowy na potrzeby gminy ewangelickiej. Wnętrze otynkowano, do korpusu dobudowano transept, wsch. szczyt prezbiterium wymurowano na nowo. W 1897 r. teren kościoła otoczono murem, w tym samym roku sporządzono projekt kruchty zachodniej, który zrealizowano dopiero w 1906 r.

Wnętrze kościoła ma układ pseudobazyliki. Kościół posiadał o dwie kaplice: św. Wawrzyńca, która służyła podczas pogrzebów biskupów lub kanoników, druga – pw. św. Barbary. Wnętrze zdobiło siedem ołtarzy bocznych oraz ołtarz główny. Główny ołtarz przedstawiał Matkę Bożą w otoczeniu św. Barbary i św. Katarzyny, w środku wielki obraz hołdu Trzech Króli. Mniejszy ołtarz św. Jana Nepomucena ufundowało bractwo piwowarów, ołtarz św. Barbary bractwo rybaków, ołtarz Matki Bożej Bolesnej bractwo szewskie, ołtarz św. Huberta bractwo robotników, ołtarz św. Walentego bractwo kuśnierzy, ołtarz Matki Bożej Różańcowej bractwo tejże nazwy, ołtarz św. Franciszka Ksawerego bractwo krawieckie, ołtarz św. Rocha bractwo tkackie. Pieczęć i starania nad ołtarzem miały poszczególne bractwa.

Obecne wyposażenie kościoła: cztery ołtarze z XVIII w., przy filarach międzynawowych: ołtarz św. Stanisława Kostki i św. Antoniego, z postacią św. męczennicy w zwieńczeniu, drugi ze św. Rochem w części nastawy, trzeci z obrazem św. Trójcy w typie Tronu Łaski i czwarty, ostatni, ze św. Barbarą, której wizerunek zdobi trybowana, rokokowa sukienka, instrument organowy, zbudowany na zlecenie protestantów przez Orgelbauanstalt A. Terletzki – Ed. Wittek z Elbląga w 1905 r.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

CMENTARZE

Cmentarze jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne (cmentarz żydowski i ewangelicki). Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

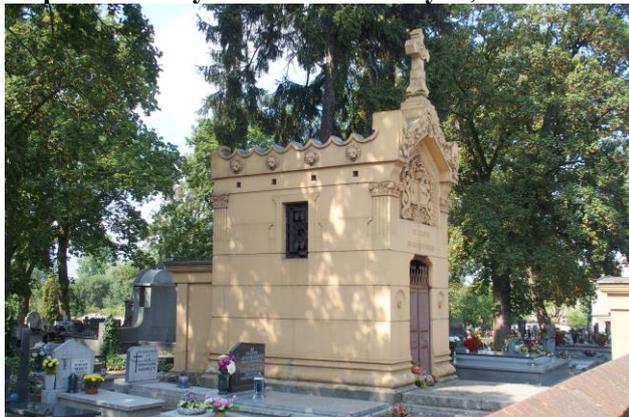
Chelmyński cmentarz katolicki, ul. Chelmyńska

Cmentarz, tzw. „stary” cmentarz, powstał w 1 poł. XIX w. w miejscu dawnego średniowiecznego kościoła św. Jerzego ze szpitalem (przytułkiem) dla trędowatych, który rozebrano w 1827 r. Powiększony w XX w. Najstarsze nagrobki pochodzą z 2 poł. XIX w. Brama od ul. Chelmyńskiej. Cmentarz na rzucie zbliżonym do prostokąta, podzielony alejami na 5 kwater. Na cmentarzu znajduje się zbiorowa mogiła i pomnik 20 osób rozstrzelanych w 1939 r. Cmentarz otoczony zabytkowym ogrodzeniem.

Na cmentarzu znajdują się dwie kaplice patriotycznych rodzin ziemiańskich: Hulewiczów z Warszewic – potomków Zawiszy Czarnego i Kalksteinów z Pluskowęs.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Kaplica rodziny Zawiszów Czarnych, ul. Chelmyńska

Zdjęcie nr 7. Kaplica rodziny Zawiszów Czarnych, ul. Chelmyńska

Neobarokowe mauzoleum pochodzi z 1879 r. Znajduje się na terenie tzw. „starego” cmentarza, na prawo od wejścia głównego. W ołowianych trumnach spoczywają tutaj potomkowie rodziny Sczanieckich z Nawry oraz Zawiszów Czarnych z Warszewic, między innymi Alfred Zawisza Czarny, powstaniec listopadowy, który po śmierci 13 maja 1878 r. został tutaj pochowany.

Kaplica na planie prostokąta, z niewielkim aneksem od strony wschodniej. Elewacje o wydatnym profilowanym cokole, są pokryte boniowaniem w tynku do ok. 2/3 wysokości. Powyżej partii boniowanej, w narożach, fragmenty korynckich pilastrów wspierają uproszczone belkowanie. Wsch. ściana grobowca, zwrócona w stronę ogrodzenia cmentarza i widoczna z ulicy, pełni rolę fasady. Znajduje się w niej wejście o łuku dwuramiennym. Wnętrze doświetlają niewielkie pojedyncze okna w elewacjach bocznych. Fasada zakończona jest trójkątnym szczytem z krzyżem. Na niej umieszczono dwa herby – Przerowa Zawiszów Czarnych oraz drugi, nierozpoznany, w labrach i koroną w klejnocie. Elewacje wieńczy nadwieszony gzyms, nad szczytem wyłamujący się trójkątnie ku górze, po bokach pełniący formę attyki. Na bocznych odcinkach gzymsu widnieją medaliony z głowami lwów. Elewację frontową oraz tylną opatrzone napisami. Od strony wsch. umieszczono: „AD GLORIAM DEI/ SIBI SUIS, QUE IN REQUEIM”, od zach.: „GRÓB RODZINY/ CZARNYCH ZAWISZÓW” oraz datę 1879. Elewacja od strony cmentarza jest częściowo przesłonięta niższym aneksem z drzwiami.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Kaplica Kalksteinów, ul. Chelmyńska

Zdjęcie nr 8. Kaplica Kalksteinów, ul. Chelmyńska

Oktagonalna (ośmiokątna) neoklasycystyczna kaplica się na terenie tzw. „starego” cmentarza powstała w latach 1858-1862, według projektu poznańskiego architekta – Stanisława Hebanowskiego. Mauzoleum to wzorujące się w stylistyce na francuskiej architekturze Henryka IV i Ludwika XIII łączyć trzeba z przebudową pałacu w Pluskowężach. Na ścianach znajdują się tablice memoriałowe poświęcone między innymi ks. Wincentemu Frelichowskiemu, bohaterskiemu kapłanowi – męczennikowi oraz Józefowi Gierszewskiemu – komendantowi Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf”.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Cmentarz parafialny „nowy”, ul. Chelmińska

Cmentarz tzw. „nowy” założony został w 1908 r. Regularny charakter rozplanowania cmentarza. Na cmentarzu znajduje się pomnik kuch czci ofiar poległych w czasie akcji wojsk niemieckich pogranicza na miasto Chełmża w dniu 28.02.1919 r.

Cmentarz wojenny, ul. Mickiewicza

Cmentarz żołnierzy sowieckich, na którym pochowano szczątki żołnierzy 70. Armii II Frontu Białoruskiego poległych podczas walk z Niemcami w Chełmży w dniach 24-26 stycznia 1945 r. Cmentarz założony na części dawnego cmentarza ewangelickiego z wejściem od ul. Mickiewicza.

Cmentarz ewangelicki, ul. Hallera/Mickiewicza

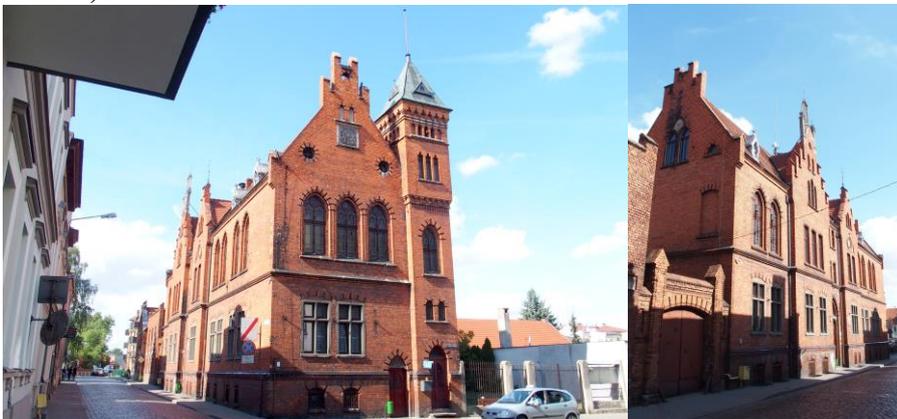
Cmentarz założony w XIX w., o kształcie wieloboku zbliżonego do prostokąta. Cmentarz położony był na terenie zabudowanym ograniczony od południa dzisiejszą ul. Mickiewicza, od wschodu ul. Hallera, od północy zabudowaniami leżącymi przy ul. Skargi, a od zachodu z zabudowaniami leżącymi przy ul. Paderewskiego. Obecnie na terenie części cmentarza stworzono park oraz miejsce pochówku żołnierzy Armii Czerwonej, na pozostałej części położona jest hala sportowa. Obecnie zlikwidowany.

Cmentarz żydowski, ul Górna

Cmentarz żydowski został założony w 1792 r. Pierwotnie o kształcie wieloboku zbliżonego w kształcie do odwróconej litery L (patrząc od strony ul. 3 Maja). Podczas II wojny światowej, już w początkach 1939 r., Niemcy doszczętnie go zniszczyli. Po wojnie teren został zabudowany.

INNE ZABYTKI NIERUCHOME

Ratusz, ul. Hallera 2

Zdjęcia nr 9, 10. Ratusz, ul. Hallera 2

Do dzisiaj nie wiadomo, gdzie był pierwotnie usytuowany ratusz w Chełmży. W 1857 r. miasto zakupiło działkę z kamienicą przy obecnej ul. Hallera 2, na rogu z Rynkiem Bednarskim, która przez jakiś czas służyła jako siedziba władz miejskich. W 1897 r. kamienicę wyburzono i do 1900 r. na jej miejscu został wybudowany obecny neogotycki ratusz według projektu Reinharda Uebricka z Torunia. Nad wejściem do sali posiedzeń umieszczono napis gloryfikujący oszczędne i mądre rządy rajców. Ogrzewanie parowe wykonano w 1899 r., w tym samym roku zamontowano zegar ratuszowy. W 1900 r. wnętrza ratuszowe oświetlono neogotyckimi żyrandolami i lichtarzami. W 1914 r. powstały plany rozbudowy ratusza, które nie zostały zrealizowane z powodu wybuchu I Wojny Światowej.

Ratusz ulokowany jest przy ul. Hallera, w pobliżu Rynku, na rogu z ul. Rynek Bednarski. Obecny ratusz jest budynkiem neogotyckim, na planie prostokąta, murowany z cegły. W narożu pld.-wsch. znajduje się kwadratowa wieża, której ostatnie kondygnacje są nadwieszane. W fasadzie od strony ul. Hallera umieszczono dwa trójkątne szczyty, podobne szczyty wieńczą elewacje boczne.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Mały Ratusz, ul. Hallera 2

Zdjęcie nr 11. Mały Ratusz, ul. Hallera 2

Budynek zaprojektowano w stylu neogotyckim. W źródłach można znaleźć informację, że w latach 1923-1925 zaplanowano rozbudowę ratusza o nową kotłownię, pomieszczenia dla policji oraz mieszkanie dla burmistrza. W tym celu zakupiono sąsiednią działkę z ogrodem, warsztatem i niewielkim budynkiem mieszkalny. Z późniejszych źródeł można dowiedzieć się, że ze względów finansowych, jeszcze w 1929 r. plan budowy został przesunięty. Należy więc przyjąć, że obiekt ten powstał po 1929 r.

Jest to budynek wolnostojący, usytuowany u zbiegu ulic ul. Hallera i Szewskiej – zamyka narożnik dziedzina usytuowanego na płn. od głównego budynku ratusza. Budynek na planie zbliżonym do litery L – o części płn. dwutraktowej, jednoraktowej płd. Bryła zestawiona z dwóch prostopadłe ustawionych brył. Ściany murowane z cegły na zaprawie wapiennej – zewnętrzne w elewacjach frontowych nietynkowane. Dach kryty dachówką karpiówką, układaną w podwójną koronkę.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Budynki ratusza i małego ratusza łączy zabytkowa brama jednoprzjazdowa, murowana z cegły ceramicznej, z detalem z cegły glazurowanej. Otwór przejazdu zamknięty odcinkiem łuku, ujęty parą wyższych ceglanych słupków nakrytych dwuspadowo. W zwieńczeniu łuku proste nadproże dekorowane ceglanyymi gzymsami.

Zespół szkół, ul. Hallera 23

Zdjęcia nr 12, 13. Zespół szkół, ul. Hallera 23

W 1908 r. architekt Feliks Voss z Torunia wykreślił plany nowego budynku szkoły gimnazjalnej i sali gimnastycznej. Już dwa lata później, czyli 25 maja 1910 r., dokonano otwarcia gmachu znajdującego się przy dzisiejszej ulicy Hallera 23. Głośna stała się uroczystość ze względu na wystąpienie doktora Pilatowskiego, który na stwierdzenie przewodniczącego Miejskiej Rady, hakatysty, adwokata Petersa, iż ziemia chełmińska jest rdzennie niemiecką, rzucił mu krzesłem w głowę mówiąc, że polska ziemia, to ta, na której stoi.

Zespół budynków usytuowany na trapezowatej działce u zbiegu ulic Hallera i Piotra Skargi. Teren ogrodzony, granicznie obsadzony drzewami. Budynki zgrupowane w części płd.-wsch., na pozostałym terenie – boisko sportowe.

Budynki tworzą znacznie rozczłonkowany zespół złożony z trójskrzydłowego, trójkondygnacyjnego korpusu zestawionego z trójkondygnacyjnym aneksem, budynkiem dwukondygnacyjnym, prostokątnym aneksem dźwigającym taras oraz parterową salą gimnastyczną połączoną z korpusem zadaszonym przejściem. Dachy zróżnicowane, namiotowe, naczółkowe i dwuspadowe, w dolnych połaciach rozczłonkowane oknami powiekowymi i zdwojonymi lukarnami pod daszkami pulpityowymi. W fasadzie sześciokątne płytki ryzalit,

zwieńczony trójkondygnacyjnym szczytem o konturze falistym, z tarczą herbową na osi, wypracowaną w tynku. Ściany murowane, gładko tynkowane, gzyms wieńczący wyładowany, wielokrotnie profilowany, otwory okienne prostokątne, zróżnicowane w proporcjach.

Zespół dworca PKP, ul. Dworcowa 9

Zdjęcia nr 14, 15. Budynek dworca i nastawnia w zespole dworca PKP, ul. Dworcowa 9

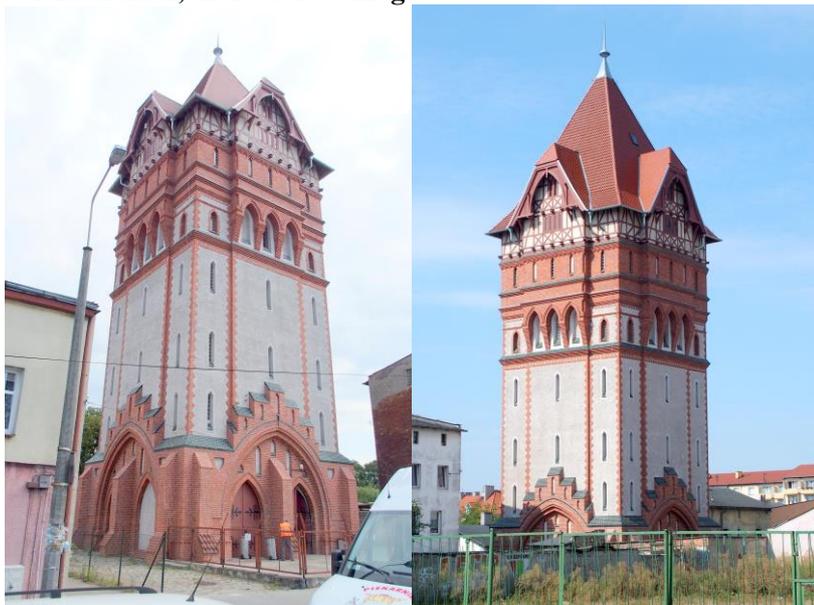
Projekt budynku dworca powstał w 1897 r. w Bydgoszczy. Budowa została rozpoczęta w 1899 r. W 1899 r. wybudowano ponadto budynek wartowni kolejowej, przy przejeździe kolejowym, również w neogotyku. Na pocz. XX w. wzrosła ilość przewozów, rozbudowano węzeł kolejowy i pobudowano dodatkowe budynki pomocnicze, w 1902 r. rozbudowano też lokomotywnię, którą zaprojektował Max Welde. W samym budynku dworca był prowadzony wyszynk. Na jego prowadzenie koncesję posiadał Maksymilian Grzywacz.

Zespół dworca kolejowego obejmuje budynek dworca, trzy perony, pięć torów, dwie wiaty peronowe, wieżę ciśnień, budynek gospodarczy, toalety i dwie nastawnie. Zabudowa zespołu typowa jest dla budownictwa kolejowego tego okresu – z czerwonej cegły, z elementami dekoracyjnymi w postaci gzymsów, fryzów kostkowych, portali w formie płytkich ryzalitów, czy układów okrągłolucznie zamkniętych okien.

Budynek dworca składa się z czterech zróżnicowanych w proporcjach i kształtach członów, nakrytych dachami dwuspadowymi i namiotowymi oraz płasko nakrytej przybudówki o ścianach w konstrukcji ryglowej – od pld. Ściany murowane z cegły, detal (gzymsy, fryzy) ceglany, wyodrębniona uskokiem partia cokołowa ceglana. Otwory zamknięte łukiem odcinkowym, okna w dolnych kondygnacjach znacznie wyższe. Dominantą wysokościową jest trójkondygnacyjny człon wejścia, prostopadły do brył budynków przyległych. W przyziemiu jego elewacji tylnej- drzwi wraz z parą flankujących je okien ujęte ryzalitem portalu; w elewacji od strony ulicy – prostokątny ganek dźwigający balkon. Na osi górnych kondygnacji- dwukondygnacyjna blenda, w dolnej partii wypełniona przeszklonym triforium, w górnej – tynkowane tondo.

Budynek pln. – dwukondygnacyjny, prostokątny, dłuższe elewacje siedmioosiowe. Człon środkowy – parterowy, trójosiowy. Człon południowy trójosiowy, dwukondygnacyjny; ściany rozczłonkowane dwukondygnacyjnymi blendami, wypełnionymi w przyziemiu wysokimi oknami (lub tynkowanymi blendami), na piętrze – niskimi biforiami. Okna wielopodziałowe, gzyms okapowy wyładowany.

Wieża ciśnień, ul. Paderewskiego

Zdjęcia nr 16, 17. Wieża ciśnień, ul. Paderewskiego

Historia wieży ciśnień sięga pocz. XX w. Równocześnie z 1900 r. rozpoczyna się także historia chełmyńskich wodociągów, choć już w średniowieczu, dokładniej w 1255 r. mistrz Poppo von Osterna zatwierdził budowę drewnianego wodociągu. Sto lat temu wodę czerpano bezpośrednio z jeziora z wybudowanych specjalnie do tego celu pomostów. Ówczesne władze miały w planach podniesienie warunków życia i higieny mieszkańców Chełmży poprzez budowę kanalizacji. Zamiary te przyspieszyła epidemia tyfusu z 1899 r., co przyczyniło się do podjęcia decyzji o budowie wieży i już rok później najpierw wywiercono nowe studnie czerpalne. Krótco po tym rozpoczęto budowę wieży ciśnień istniejącej po dziś dzień przy ul. Paderewskiego. Pompy, które zamontowano w studniach sprowadzono prosto z Bremy.

Budynek neogotycki, na rzucie kwadratu, o masywnych narożnikach opiętych szkarpami. Wejście w elewacji zach., w pld. osi, do jednoprzestrzennego przyziemia (pierwotnie) obecnie niskie ścianki, wydzielające pomieszczenia biurowe i gospodarcze. Schody na wyższe kondygnacje łamane, przylegają do ścian pld. i wsch. Budynek niepodpiwniczony, 5 poziomowy, wewnątrz wybudowany na ostatniej kondygnacji zbiornik mieszczący 350 metrów sześciennych wody. Fundamentów nie rozpoznano, ściany z cegły ceramicznej, palonej na zaprawie wapienno-cementowej. Strop z pustaków ceramicznych między dźwigniami. Więźba dachowa drewniana, krokwiowa, dachówki ceramiczne.

Obecnie ze względu na ponad wiekową konstrukcję chełmyńskie wodociągi znacznie ograniczyły eksploatację zabytkowego budynku. Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

STARE KAMIENICE W CHEŁMŻY

Kamienice stanowią stare, prywatne budownictwo w Chełmży. Najbardziej okazałe kamieniczki są znajdują się w centrum miasta, na rynku. Pierwotnie małe domki, parterowe i jednopiętrowe. Potem łączono działki i w miejsce dwóch lub trzech małych domków powstawał jeden większy dom, najczęściej dwupiętrowy.

Kamienica, ul. Chełmińska 1

Zdjęcie nr 18. Kamienica, ul. Chełmińska 1

Czterokondygnacyjna kamienica pochodzi z 1901 r. (data na fasadzie), narożna z jednoosiowym narożem frontowym. Ściany murowane z cegły, w przyziemiu przeprute prostokątnymi witrynami sklepowymi, tynkowane, boniowane. Górne kondygnacje rozczłonkowane gęsto rozmieszczonymi prostokątnymi oknami w profilowanych opaskach z górnymi uszakami. Między oknami tynkowane, boniowane w tynku lizeny. Okna drugiej kondygnacji, poprzedzone szerokim pasem podokiennym z poziomą dekoracją płycinową, zwieńczone okrągłymi i trójkątnymi frontonami. Nad oknami trzeciej kondygnacji – proste gzymsy nadokienne. Kondygnacje rozdzielone wyładowanymi gzymsami kordonowymi, gzyms okapowy wyładowany, profilowany. W partii dachu, na osiach i w narożach elewacji – zróżnicowane w kształtach frontony. Lico ścian ceglane, detal architektoniczny – tynkowany i wypracowany w tynku.

Kamienica, ul. Chelmińska 2

Zdjęcie nr 19. Kamienica, ul. Chelmińska 2

Budynek datowany na lata 1895-1986, na planie prostokąta, dwuipółtraktowy, z przejazdem w części zach., Budynek częściowo podpiwniczony, 2 kondygnacyjny, z poddaszem krytym dachem dwuspadowym. Fundamenty ceglane i z kamienia polnego na zaprawie wapiennej. Ściany z cegły palonej, pełna zaprawa wapienno-cementowa, otynkowane na zewnątrz, wewnątrz z analogicznej cegły, tynkowanie malowane. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo-płatwiowa.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Kamienica, ul. Chelmińska 8

Zdjęcie nr 20. Kamienica, ul. Chelmińska 8

Budynek pochodzi z 1901 r., zbudowany na planie wydłużonego prostokąta, półtoratraktowy, wejście główne na 4 osi, od pñ., w elewacji bocznej. Na 1 i ostatniej osi, od pñ., drzwi wejściowe. Budynek podpiwniczony, dwukondygnacyjny, przykryty dachem pulpitem o małym nachyleniu połaci. Elewacja frontowa, pñ., o nieregularnej ilości osi. 1 kondygnacja 3 osiowa, boniowana, na niskim cokole, zwieńczona profilowanym gzymsem. 2 i 3 kondygnacja 2 osiowa. 2 kondygnacja ujęta w narożach boniami. Okna otoczone profilowanymi opaskami, na profilowanych parapetach, flankowane, żłobkowatymi lizenami przez całą wysokość kondygnacji. Każda lizena ozdobiona dwoma kaboszonami, na prostym cokole. Między otworami okiennymi płycina, zwieńczona łukiem pełnym, ujęta profilowaną opaską. Fundamenty ceglane, ściany wewnętrzne i zewnętrzne ceglane, tynkowane, na zaprawie wapienno-cementowej. Więźba dachowa drewniana.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Kamienica, ul. Chelmińska 27

Zdjęcie nr 21. Kamienica, ul. Chelmińska 27

Wolnostojąca, dwukondygnacyjna kamienica narożna datowana na 1898 r., z niskimi mezzanino w zwieńczeniu, z jednoosiowym narożem frontowym, nakryta płytkim, wielospadowym dachem. Elewacje frontowe: trójosiowa i sześćosiowa. W skrajnej osi krótszej elewacji – dodatkowa kondygnacja facjaty, zamknięta trójkątnym szczytem. W zwieńczeniu naroża budynku i w zwieńczeniu czwartej osi elewacji dłuższej – trójkątne szczyty. Ściany przeprute prostokątnymi, dwudzielnymi i trójdzielnymi oknami, ujęte wyrazistymi gzymсами. Cokół budynku wyodrębniony gzymsem, gładko tynkowany. Ściany parteru poziomo boniowane w tynku; w narożach – bonie z tynkiem fakturalnym; nad oknami zworniki. Cokół piętra tynkowany, dekorowany poziomymi płycinami podokiennymi. Ściany pietra ceglane, w narożach ujęte pionowymi pasami boniowania; boniowany narożnik budynku i naroża obu kondygnacji osi z facjatą. Okna piętra w szerokich opaskach uszkami, zwieńczone trójkątnymi i kolistymi frontonami. Ściany mezzanino i szczytów – ceglane. Gzymсы, opaski otworów i dekoracje- wypracowane w tynku.

Willa ul. Dąbrowskiego 2

Zdjęcie nr 22. Willa, ul. Dąbrowskiego 2

Willa pochodzi z ok. 1910 r. To dwukondygnacyjny, podpiwniczony budynek nakryty namiotowym dachem, z parterowym aneksem pod dachem dwuspadowym; w połaciach dachów okna powiekowe. Elewacje korpusu – czteroosiowe, aneksu- jednoosiowe. Ściany murowane, boniowane w tynku. W fasadzie trójboczny, dwukondygnacyjny, gładko tynkowany wykusz z trzema oknami w każdej kondygnacji. Na parterze czwartej osi fasady – taras osłonięty balustradą tralkową z wazonami w zwieńczeniu. Nad tarasem – balkon założony na łuku. Okna osi w profilowanych opaskach, od góry ujęte bordiurą z wypracowanym w tynku ornamentem. Dekoracyjna stolarka okienna z drobnymi podziałami nadślemlon.

Kamienica z oficynami, ul. Sikorskiego 28

Zdjęcie nr 23. Kamienica z oficynami, ul. Sikorskiego 28

Budynek powstały przed 1900 r., podpiwniczony, trzykondygnacyjny w trakcie frontowym, w trakcie tylnym dwukondygnacyjny. Skrzydło pñ. częściowo podpiwniczone, dwukondygnacyjne, z poddaszem, kryte dachem jednospadowym. Przybudówka bez podpiwniczenia, dwukondygnacyjna, ze strychem, dach dwuspadowy. W partii dachu budynku głównego, w skrajnych osiach- dwa szczyty. Elewacja frontowa (płd.) trójpoziomowa, 9 osiowa, symetryczna na poziomie 1 i 2 kondygnacji, na parterze 8 osiowa. Fundamenty ceglane, ściany z cegły palonej, tynkowane, elewacja frontowa ze sztukateriami.

Budynek na rzucie litery U, dwutraktowy z przechodem i główną klatką schodową w trakcie tylnym oraz skrzydło i przybudówka od strony pñ. W pñ. skrzydle osobne wejście od podwórka i klatką na osi. Podwórce po środku, wewnętrzne w kształcie litery U, od strony ul. Mickiewicza z bramą wjazdową.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Willa, ul. Sikorskiego 36

Zdjęcia nr. 24, 25. Willa, ul. Sikorskiego 36

Budynek powstały przed 1882 r., podpiwniczony, parterowy, z mieszkalnym poddaszem, kryty dachem dwuspadowym, z ryzalitem na osi środkowej, z balkonem, przybudówką od strony płd.-wsch., z wieżyczką w kształcie kopuły i iglicą. Fundamenty ceglane, założone prawdopodobnie na polach. Zewnętrzne ściany murowane z cegły ceramicznej, tynkowane. Ściany wewnętrzne murowane z cegły ceramicznej. Strop nad piwnicami- stalowe szyny, wypełnione ceramicznie. Więźba dachowa drewniana. Dach kryty papą bitumiczną. Dach przybudówki kryty blachą ocynkowaną. Ryzalit przybudówki – płytami ceramicznymi. Stropy pomiędzy kondygnacjami – drewniane. Okna drewniane, stynkowe, ze ślaniem, dekorowane kolumnką. Otwory okienne o trójkątnych naczółkach, w polu okna, pomiędzy naczółkiem a górną krawędzią, płycina ornamentalna. Drzwi zewnętrzne drewniane, ramowo płycinowe, dwuskrzydłowe z nadświetlem. Kominy murowane, tynkowe.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków.

Budynek poczty, ul. Sikorskiego 37

Zdjęcie nr 26. Budynek poczty, ul. Sikorskiego 37

Dwukondygnacyjny budynek powstały w latach 80-tych XIX w., na rzucie prostokąta, o znacznie rozczłonkowanej bryle, nakryty dachami dwuspadowymi o osiach prostopadłych. Na osi fasady zwieńczonej szczytem- prostokątny, trójkondygnacyjny ryzalit pod daszkiem trójspadowym, na osi elewacji bocznych – płytkie ryzalidy pozorne, przeprute triforium, w partii dachu akcentowane szczytami. Szczyty trójkondygnacyjne, schodkowe, z masywnymi, ceglanyymi sterczynami. Otwory okienne elewacji bocznych: triforia i okna pojedyncze – zamknięte łukiem odcinkowym, umieszczone w blendach. W fasadzie okna i blendy ostrołuczne: biforia i szereg okien pojedynczych w trzeciej kondygnacji ryzalitu. Ściany ceglane, detal z cegły: gzymsy kordonowe, gzyms i fryz wieńczący elewacje oraz fryzy w kondygnacjach szczytów.

Willa, ul. Toruńska 2

Zdjęcie nr 27. Willa, ul. Toruńska 2

Secesyjna willa datowana na 1911 r. zaprojektowana przez nieznanego z nazwiska pelplińskiego architekta dla Jana Czarlińskiego, właściciela Brąchnówka. W okresie międzywojennym w willi ulokowano Powiatową Kasę Chorych. Wykonano wówczas nowe obramienia okien, a na elewacji przy wejściu umieszczono płaskorzeźbioną płytę autorstwa toruńskiego artysty Ignacego Zelka przedstawiającą bł. Jutę opiekującą się chorymi.

Willa jest położona przy ul. Toruńskiej 2, przy skwerze między ul. Toruńską, Dąbrowskiego i Sikorskiego. Budynek murowany, tynkowany. Budynek ma prostą bryłę, urozmaiconą narożną ośmioboczną wieżyczką zwieńczoną hełmem. Od strony ul. Toruńskiej znajduje się dobudówka z tarasem.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Chełmża funkcjonują dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Chełmża znajduje się 12 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 2), w tym 1 stanowisko archeologiczne. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie miasta. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Chełmża

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTEKÓW
1	ul. Chełmińska 2, dz. nr 164/1	Dom mieszkalny	A/152	24.09.1992 r.
2	ul. Chełmińska 8, dz. nr 170	Dom mieszkalny	A/157	25.02.1992 r.
3	ul. Chełmińska	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki, tzw. „stary”	A/213	03.10.1991 r.
4	ul. Chełmińska	Mauzoleum Zawiszów Czarnych na cmentarzu parafialnym	A/213	03.10.1991 r.
5	ul. Chełmińska	Mauzoleum Rodziny Kalkstein na cmentarzu parafialnym	A/213	03.10.1991 r.
6	ul. gen Józefa Hallera 2	Zespół zabudowy magistratu miasta Chełmży z lat 1897-1900 i z okresu międzywojnia (po 1929 r.), obecnie siedziba Urzędu Miasta: – ratusz, – mur ogrodzeniowy z bramą wjazdową od strony ulicy gen. Józefa Hallera, – bryła oraz elewacje frontowe tzw. małego ratusza.	A/1706	18.10.2016 r.
7	ul. Kopernika 9	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	A/407	02.05.1966 r.
8	ul. Sikorskiego 28, dz. nr 2	Budynek z oficynami	A/151	21.10.1992 r.

9	ul. Sikorskiego 36, dz. nr 87	Willa	A/899	17.11.2005 r.
10	ul. Paderewskiego	Wodociągowa wieża ciśnień	A/1329	20.08.2007 r.
11	ul. Tumska 14	Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy	A/381	17.10.1929 r. i 29.12.1952 r.
12	AZP: 36/43, nr stanowiska w miejscowości/ na obszarze: 1/56	Grodzisko „Archidiakonka” wczesnośredniowieczne	C/31	16.09.1965 r.

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienia zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu miasta Chełmża wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one wyposażenie i wystrój dwóch obiektów sakralnych. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów (Tabela nr 3).

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Chełmża

LP.	LOKALIZACJA	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTKÓW
1	Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy	Wyposażenie wnętrza	A/381	29.12.1952 r.
2	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	Ołtarz główny	B/65	20.12.1982 r.
3	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	Obraz Pokłon Trzech Króli z ołtarza głównego	B/150	02.03.1970 r.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie miasta. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchomości wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające ww. rozporządzenie.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 r. Nr 75, poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu o warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków miasta Chełmża (GEZ) powstała w 2005 r. Przyjęta Zarządzeniem Burmistrza Miasta Chełmży nr 124/GKM/19 z dnia 23 września 2019 r. Przy opracowaniu GPOnZ dokonano

aktualizacji GEZ. Ewidencja została przyjęta Zarządzeniem nr 145/GKM/2019 Burmistrza Miasta Chełmży z dnia 28 listopada 2019 r. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Tabela nr 4.

Tabela nr 4. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków z terenu miasta Chełmża

LP.	ULICA	NR	OBIEKT	NR DZ.	DATOWANIE	UWAGI
1			HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA CHEŁMŻA		II poł. XIII w. - XIX w.	
2	3-GO MAJA	1	WILLA	25/2	Pocz. XX w.	
3	3-GO MAJA	4	DOM	30	XIX/XX w.	
4	3-GO MAJA	9	DOM	181/6	XIX/XX w.	
5	3-GO MAJA	12	WILLA Z BUDYNKIEM GOSPODARCZYM	360/8	XIX/XX w.	
6	3-GO MAJA	14	STANICA WODNA	361/11	I poł. XX w.	
7	3-GO MAJA	15	DOM	184/4	XIX/XX w.	
8	3-GO MAJA	16	DOM	361/14	XIX/XX w.	
9	3-GO MAJA	21	DOM	191/5	XIX/XX w.	
10	BŁ. JUTY	1	DOM	171/1, 171/2, 171/3	XIX/XX w.	
11	BŁ. JUTY	3	KAMIENICA	169	XIX/XX w.	
12	BŁ. JUTY	7	MAGAZYN	97	XIX w.	
13	BROWARNA	2	BUDYNEK GOSPODARCZY	118/1	XIX/XX w.	
14	BROWARNA	2	BROWAR, OB. URZĄD GMINY CHEŁMŻA	119/1, 119/3	II poł. XIX w.	
15	BROWARNA	4	WILLA	13/26	Kon. XIX w.	
16	BYDGOSKA	2	DRÓŻNICÓWKA, OB. BUDYNEK MIESZKALNY	9/26	Pocz. XX w.	
17	BYDGOSKA	3	MAGAZYN	28/2	XIX/XX w.	
18	BYDGOSKA	3	KAMIENICA	28/1	XIX/XX w.	
19	BYDGOSKA	4	WILLA, OB. BUDYNEK ADMINISTRACYJNY W ZESPOLE CUKROWNI	12/4	Kon. XIX w.	
20	BYDGOSKA	4	KOMIN I W ZESPOLE CUKROWNI	12/4	1882 r.	
21	BYDGOSKA	4	KOMIN II W ZESPOLE CUKROWNI	8/6	1882 r.	
22	BYDGOSKA	4	BUDYNEK PRODUKCYJNY W ZESPOLE CUKROWNI	12/5	1882 r.	
23	BYDGOSKA	5	KINOTEATR	27/3	I poł. XIX w.	
24	BYDGOSKA	6 - 8	BUDYNEK MIESZKALNY	8/2	XIX/XX w.	
25	BYDGOSKA	9	PRZEDSZKOLE	27/1	Lata 1940-1950	
26	BYDGOSKA	10	BUDYNEK MIESZKALNY	8/2	XIX/XX w.	
27	BYDGOSKA	11	BUDYNEK PRZEMYSŁOWY	26/5	XIX/XX w.	
28	BYDGOSKA	12	BUDYNEK MIESZKALNY	8/2	XIX/XX w.	
29	BYDGOSKA	13	BUDYNEK MIESZKALNY	26/1	Pocz. XX w.	
30	BYDGOSKA	14	BUDYNEK MIESZKALNY	5/1	Pocz. XX w.	
31	BYDGOSKA	15a	WILLA	10/20	Ok. 1900 r.	
32	BYDGOSKA	16	BUDYNEK MIESZKALNY	4	Pocz. XX w.	
33	BYDGOSKA	18	BUDYNEK MIESZKALNY	3/3	Pocz. XX w.	
34	BYDGOSKA	37	WILLA	7/4	Pocz. XX w.	
35	CHEŁMIŃSKA	1	KAMIENICA	92/4	XIX w.	
36	CHEŁMIŃSKA	2	BUDYNEK MIESZKALNY	164/1	Lata 1895-1896	rej. zab. nr A/152 z dnia 24.09.1992
37	CHEŁMIŃSKA	3	KAMIENICA	93	1872 r.	

38	CHEŁMIŃSKA	4	KAMIENICA	167/1	XIX w.	
39	CHEŁMIŃSKA	5	KAMIENICA	94, 95	4 ćw. XIX w.	
40	CHEŁMIŃSKA	6	KAMIENICA	169	XIX w.	
41	CHEŁMIŃSKA	7	KAMIENICA	96	XIX w.	
42	CHEŁMIŃSKA	8	BUDYNEK MIESZKALNY	170	1901 r.	rej. zab. nr A/157 z dnia 25.02.19 92
43	CHEŁMIŃSKA	9	KAMIENICA	98	XIX w.	
44	CHEŁMIŃSKA	10	KAMIENICA	174	XIX w.	
45	CHEŁMIŃSKA	11	KAMIENICA	99	4 ćw. XIX w.	
46	CHEŁMIŃSKA	12	KAMIENICA	177	XIX w.	
47	CHEŁMIŃSKA	13	KAMIENICA	101/1	XIX w.	
48	CHEŁMIŃSKA	14	KAMIENICA	179	XIX w.	
49	CHEŁMIŃSKA	15	KAMIENICA	101/2	XIX w.	
50	CHEŁMIŃSKA	16	KAMIENICA	180/1	XIX/XX w.	
51	CHEŁMIŃSKA	17	KAMIENICA	102	XIX w.	
52	CHEŁMIŃSKA	18	KAMIENICA	181	XIX w.	
53	CHEŁMIŃSKA	19	KAMIENICA	103/2	XIX w.	
54	CHEŁMIŃSKA	20	DOM	183	XIX w.	
55	CHEŁMIŃSKA	21	KAMIENICA	103/1	XIX w.	
56	CHEŁMIŃSKA	22	KAMIENICA	184	XIX w.	
57	CHEŁMIŃSKA	23	KAMIENICA	55	XIX w.	
58	CHEŁMIŃSKA	24	KAMIENICA	203/2	1891 r.	
59	CHEŁMIŃSKA	26	KAMIENICA	49	XIX w.	
60	CHEŁMIŃSKA	27	KAMIENICA	21	1898 r.	
61	CHEŁMIŃSKA	29	KAMIENICA	14	XIX w.	
62	CHEŁMIŃSKA	34	DOM	40	XIX w.	
63	CHEŁMIŃSKA		CMENTARZ PARAFIALNY RZYMSKO-KATOLICKI, TZW. „STARY”	17/2	XIX w., 1825 r.	rej. zab. nr A/213 z dnia 03.10.19 91
64	CHEŁMIŃSKA		MAUZOLEUM RODZINY KALKSTEIN NA CMENTARZU PARAFIALNYM, TZW. „STARYM”	17/2	Lata 1858- 1862	rej. zab. nr A/213 z dnia 03.10.19 91
65	CHEŁMIŃSKA		MAUZOLEUM ZAWISZÓW CZARNYCH NA CMENTARZU PARAFIALNYM, TZW. „STARYM”	17/2	1879 r.	rej. zab. nr A/213 z dnia 03.10.19 91
66	CHEŁMIŃSKA		OGRODZENIE CMENTARZA PARAFIALNEGO, TZW. „STAREGO”	17/2	XIX w.	
67	CHEŁMIŃSKA		CMENTARZ PARAFIALNY RZYMSKO-KATOLICKI TZW. „NOWY”	44, 57	1908 r.	
68	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	1	KAMIENICA	15	1910 r.	
69	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	3	KAMIENICA	34	XIX/XX w.	
70	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	4	DOM	13	XIX/XX w.	
71	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	10	DOM	97	XIX/XX w.	
72	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	13	KAMIENICA	28/2	XIX/XX w.	
73	CHEŁMIŃSKIE	21	KAMIENICA	23, 24	XIX/XX w.	

	PRZEDMIEŚCIE					
74	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	23	DOM	22	XIX/XX w.	
75	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	25	DOM	21/2	XX w.	
76	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	26	DOM	84	1907 r.	
77	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	32	DOM	82/4	XIX/XX w.	
78	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	33	KAMIENICA	115/1	XIX/XX w.	
79	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	35	KAMIENICA	114	XIX/XX w.	
80	CHEŁMIŃSKIE PRZEDMIEŚCIE	43	DOM	108/3, 108/5	XIX/XX w.	
81	DĄBROWSKIEGO	1	WILLA	5/8	1881 r.	
82	DĄBROWSKIEGO	2	WILLA	6/4, 6/5, 6/6	Lata 1911- 1912	
83	DĄBROWSKIEGO	3	WILLA SĘDZIÓW SĄDU OBWODOWEGO	7/4	Lata 1906- 1907 r.	
84	DWORCOWA	1	WIEŻA WODNA Z PRZEPOMPOWNIĄ W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ	9/3, 9/4	Ok. 1882 r.	
85	DWORCOWA	3	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	9/25	Ok. 1900 r.	
86	DWORCOWA	5-7	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	9/24	Ok. 1900 r.	
87	DWORCOWA	6	KAMIENICA	98/1	Ok. 1900 r.	
88	DWORCOWA	8	KAMIENICA	97/2	Ok. 1900 r.	
89	DWORCOWA	9	BUDYNEK GOSPODARCZY PRZY DWORCU W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ	9/28	Ok. 1900 r.	
90	DWORCOWA	9	GŁÓWNY BUDYNEK DWORCOWY W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ, OB. HURTOWNIA, CZĘŚCIOWO MIESZKANIA	9/22	Lata 1899- 1902 r.	
91	DWORCOWA	9	NASTAWNIA WYKONAWCZA W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ	9/28	Kon. XIX w.	
92	DWORCOWA	9	TOALETY DWORCOWE W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ	9/22	Kon. XIX w.	
93	DWORCOWA	9	WIEŻA CIŚNIEN W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ	9/28	Ok. 1910 r.	
94	DWORCOWA	9	ZESPOŁ STACJI KOLEJOWEJ		Lata 1881- 1904	
95	DWORCOWA	10	KAMIENICA	94	Ok. 1900 r.	
96	DWORCOWA	11	EKSPEDYCJA TOWAROWA Z MAGAZYNEM W ZESPOLE STACJI KOLEJOWEJ, OB. HURTOWNIA	9/7, 9/28	Ok. 1882 r.	
97	DWORCOWA	12	KAMIENICA	93	1905 r.	
98	DWORCOWA	13	BUDYNEK DWORCA KOLEJKI -KLEINBAHNN W ZESPOLE DWORCA KOLEJOWEGO, OB. BUDYNEK MIESZKALNY	9/16	Kon. XIX w.	
99	DWORCOWA	14	KAMIENICA	14	1905 r.	
100	DWORCOWA	16	SIEDZIBA OKRĘGOWEGO INSPEKTORA SZKOLNEGO, OB. BUDYNEK MIESZKALNY	13	1906 r.	
101	BARTOSZA	1	BUDYNEK MIESZKALNY	61/3	Ok. 1940 r.	

	GŁOWACKIEGO		WIELORODZINNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"			
102	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	2	KAMIENICA	52	Ok. 1900 r.	
103	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	3	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/12	Ok. 1940 r.	
104	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	4	KAMIENICA	50	Ok. 1900 r.	
105	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	5	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/6	Ok. 1940 r.	
106	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	6	KAMIENICA	49	1902 r.	
107	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	8	KAMIENICA	48	Ok. 1900 r.	
108	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	10	KAMIENICA	47	Ok. 1900 r.	
109	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	12	KAMIENICA	46	Ok. 1900 r.	
110	BARTOSZA GŁOWACKIEGO	14	KAMIENICA	45	1910 r.	
111	GÓRNA	9	DOM	16/24, 17	XIX/XX w.	
112	GÓRNA	9a	STAJNIA, OB. BUDYNEK PRZEMYSŁOWY	16/23, 16/25	XIX/XX w.	
113	GÓRNA		CMENTAŻ ŻYDOWSKI	179	1792 r.	
114	GEN. JÓZEFA HALLERA	1	KAMIENICA	75	Kon. XIX w.	
115	GEN. JÓZEFA HALLERA	2	ZESPÓŁ ZABUDOWY MAGISTRATU MIASTA CHEŁMŻY Z LAT 1897-1900 I Z OKRESU MIĘDZYWOJNIA (PO 1929 R.), OBECNIE SIEDZIBA URZĘDU MIASTA: RATUSZ	77	Lata 1897-1900	rej. zab. nr A/1706 z dnia 18.10.2016
116	GEN. JÓZEFA HALLERA	2	ZESPÓŁ ZABUDOWY MAGISTRATU MIASTA CHEŁMŻY Z LAT 1897-1900 I Z OKRESU MIĘDZYWOJNIA (PO 1929 R.), OBECNIE SIEDZIBA URZĘDU MIASTA: MUR OGRODZENIOWY Z BRAMĄ WJAZDOWĄ OD STRONY ULICY GEN. JÓZEFA HALLERA	77	XIX/XX w.	rej. zab. nr A/1706 z dnia 18.10.2016
117	GEN. JÓZEFA HALLERA	2	ZESPÓŁ ZABUDOWY MAGISTRATU MIASTA CHEŁMŻY Z LAT 1897-1900 I Z OKRESU MIĘDZYWOJNIA (PO 1929 R.), OBECNIE SIEDZIBA URZĘDU MIASTA: BRYŁA ORAZ ELEWACJE FRONTOWE TZW. MAŁEGO RATUSZA	77	Lata 1929-1930	rej. zab. nr A/1706 z dnia 18.10.2016
118	GEN. JÓZEFA HALLERA	3	KAMIENICA	70/4	XIX/XX w.	
119	GEN. JÓZEFA HALLERA	5	KAMIENICA	72	1836 r.	
120	GEN. JÓZEFA	7	DOM KANTORA GMINY	71	Kon. XIX w.	

	HALLERA		ŻYDOWSKIEJ, OB. BUDYNEK MIESZKALNY			
121	GEN. JÓZEFA HALLERA	11	KAMIENICA	53	4 ćw. XIX w.	
122	GEN. JÓZEFA HALLERA	13	KAMIENICA	52	1932 r.	
123	GEN. JÓZEFA HALLERA	17	WYŻSZA PRYWATNA SZKOŁA DLA CHŁOPCÓW I KATOLICKA SZKOŁA DZIEWCZĄT, OB. SZKOŁA PODSTAWOWA	46/3	1898 r.	
124	GEN. JÓZEFA HALLERA	19	OCHRONKA "KINDER HEIM", ob. Straż Miejska	45	1898 r.	
125	GEN. JÓZEFA HALLERA	21	SZKOŁA WYDZIAŁOWA DLA DZIEWCZĄT, OB. PRZEDSZKOLE	42/1	Lata 1913-1916	
126	GEN. JÓZEFA HALLERA	22	KAMIENICA	13	Ok. 1900 r.	
127	GEN. JÓZEFA HALLERA	23	PROGIMNAZJUM REALNE, OB. ZESPÓŁ SZKÓŁ	39	Lata 1908-1909 r.	
128	GEN. JÓZEFA HALLERA	24	DOM	9	XIX/XX w.	
129	GEN. JÓZEFA HALLERA	25	WILLA NOVA DEUTSCHES VEREINSHAUS, OB. SZKOŁA MUZYCZNA	38/1	XIX/XX w.	
130	GEN. JÓZEFA HALLERA	27	KAMIENICA	35, 36	XIX/XX w.	
131	GEN. JÓZEFA HALLERA	31	KAMIENICA	33/4	XIX/XX w.	
132	GEN. JÓZEFA HALLERA	31a	DOM	32/1	XIX/XX w.	
133	GEN. JÓZEFA HALLERA	32	KAMIENICA	5	XIX/XX w.	
134	GEN. JÓZEFA HALLERA	34	DOM	4	XIX/XX w.	
135	GEN. JÓZEFA HALLERA / ADAMA MICKIEWICZA		CMENTARZ EWANGELICKI	54/2, 54/10	Poł. XIX w.	
136	MIKOŁAJA KOPERNIKA	1	KAMIENICA	154/2	1912 r.	
137	MIKOŁAJA KOPERNIKA	2	KAMIENICA	146/1	1894 r.	
138	MIKOŁAJA KOPERNIKA	3	KAMIENICA	154/1	Kon. XIX w.	
139	MIKOŁAJA KOPERNIKA	4	KAMIENICA	146/1	4 ćw. XIX w.	
140	MIKOŁAJA KOPERNIKA	5	KAMIENICA	153/1	1894 r.	
141	MIKOŁAJA KOPERNIKA	6	KAMIENICA	139	Kon. XIX w.	
142	MIKOŁAJA KOPERNIKA	7	KAMIENICA	152	1903 r.	
143	MIKOŁAJA KOPERNIKA	9	KOŚCIÓŁ PW. ŚW. MIKOŁAJA	141	II poł. XIII w., przeb. lata 1850-1858	rej. zab. nr A/407 z dnia 02.05.1966
144	MIKOŁAJA KOPERNIKA	9	OGRODZENIE KOŚCIOŁA PW. ŚW. MIKOŁAJA	141	XVIII w./XIX w.	
145	MIKOŁAJA KOPERNIKA	10	KAMIENICA	135/1	XIX/XX w.	

146	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	5	KAMIENICA	17	Pocz. XX w.	
147	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	6	KAMIENICA	51	Ok. 1900 r.	
148	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	7	KAMIENICA	18	Pocz. XX w.	
149	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	8	KAMIENICA	53	Ok. 1900 r.	
150	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	8	OFICYNA	53	Ok. 1900 r.	
151	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	9	KAMIENICA	19	Pocz. XX w.	
152	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	10	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/18	Ok. 1940 r.	
153	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	11	KAMIENICA	20	XIX/XX w.	
154	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	12	BUDYNEK MIESZKALNY WIELORODZINNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/11	Ok. 1940 r.	
155	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	13	KAMIENICA	21	1892 r.	
156	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	14	BUDYNEK MIESZKALNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/10	Ok. 1940 r.	
157	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	15	KAMIENICA	22	Ok. 1900 r.	
158	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	16	BUDYNEK MIESZKALNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/7	Ok. 1940 r.	
159	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	17	KAMIENICA	23	Ok. 1900 r.	
160	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	18	BUDYNEK MIESZKALNY NA TERENIE OSIEDLA "NEUE HEIMAT"	61/66	Ok. 1940 r.	
161	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	19	KAMIENICA	24	Ok. 1900 r.	
162	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	21	KAMIENICA	25	1913 r.	
163	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	23	KAMIENICA	26/3	Pocz. XX w.	
164	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	25	KAMIENICA	27	Pocz. XX w.	
165	TADEUSZA KOŚCIUSZKI	57	BUDYNEK MIESZKALNY	18/11	Ok. 1940 r.	
166	ŁADOWNIA	1	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	30/17	XIX/XX w.	
167	ŁADOWNIA	2	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	30/17	XIX/XX w.	
168	ŁADOWNIA	3	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	30/16	XIX/XX w.	
169	ŁADOWNIA	3	BUDYNEK GOSPODARCZY KOLEJOWY	30/16	XIX/XX w.	
170	ŁADOWNIA	4	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	30/15	XIX/XX w.	
171	ŁADOWNIA	4	BUDYNEK GOSPODARCZY KOLEJOWY	30/15	XIX/XX w.	
172	ADAMA MICKIEWICZA	1	KAMIENICA	73	XIX/XX w.	

173	ADAMA MICKIEWICZA	2	KAMIENICA	22	XIX/XX w.	
174	ADAMA MICKIEWICZA	3	KAMIENICA	72	XIX/XX w.	
175	ADAMA MICKIEWICZA	5	DOM, OB. HOTEL	71	XIX/XX w.	
176	ADAMA MICKIEWICZA	6	DOM	24	XIX/XX w.	
177	ADAMA MICKIEWICZA	7	KAMIENICA	70	XIX/XX w.	
178	ADAMA MICKIEWICZA	9	KAMIENICA	69	XIX/XX w.	
179	ADAMA MICKIEWICZA	19	KAMIENICA	9/4	XIX/XX w.	
180	ADAMA MICKIEWICZA	25a	MAGAZYN	53/1	XIX/XX w.	
181	ADAMA MICKIEWICZA	26	KAMIENICA	3	XIX/XX w.	
182	ADAMA MICKIEWICZA		CMENTARZ WOJENNY	54/3, 54/4, 54/7, 54/11	1945 r.	
183	ADAMA MICKIEWICZA		OGRODZENIE CMENTARZA WOJENNEGO	54/2, 54/3, 54/4, 54/10, 54/11, 54/12	XIX w.	
184	OWOCOWA	1	BUDYNEK MIESZKALNY	2/2	Pocz. XX w.	
185	OWOCOWA	3	BUDYNEK MIESZKALNY	2/2	Pocz. XX w.	
186	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	1	KAMIENICA	7	XIX/XX w.	
187	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	2	KAMIENICA	9/2	XIX/XX w.	
188	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	3	MAGAZYN	6/3	XIX/XX w.	
189	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	5	KAMIENICA	68	XIX/XX w.	
190	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	7	KAMIENICA	67	XIX/XX w.	
191	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	8	KAMIENICA	13	1927 r.	
192	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	9	KAMIENICA	67	XIX/XX w.	
193	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	11	DOM	61	XIX/XX w.	
194	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	12	KAMIENICA	17	XIX/XX w.	
195	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	13	KAMIENICA	60	XIX/XX w.	
196	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	15	DOM	51	1894 r.	
197	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	16	DOM	55/2	1901 r.	
198	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	17	DOM	49	XIX/XX w.	
199	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	18	DOM	57	XIX/XX w.	
200	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	20	KAMIENICA	50	XIX/XX w.	
201	IGNACEGO	21	DOM	45	XIX/XX w.	

	PADEREWSKIEGO					
202	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	23	KAMIENICA	37	XIX/XX w.	
203	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	25	KAMIENICA	36	XIX/XX w.	
204	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	26	KAMIENICA	44	XIX/XX w.	
205	IGNACEGO PADEREWSKIEGO	28	KAMIENICA	41	XIX/XX w.	
206	IGNACEGO PADEREWSKIEGO		WODOCIĄGOWA WIEŻA CIŚNIENI	49	Ok. 1900 r.	rej. zab. nr A/1329 z dnia 20.08.20 07
207	POLNA	2	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
208	POLNA	4	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
209	POLNA	4	BUDYNEK GOSPODARCZY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
210	POLNA	6	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
211	POLNA	8	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
212	POLNA	8	BUDYNEK GOSPODARCZY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
213	POLNA	10	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
214	POLNA	10	BUDYNEK GOSPODARCZY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
215	POLNA	12	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
216	POLNA	12	BUDYNEK GOSPODARCZY KOLEJOWY	1	Ok. 1904 r.	
217	RYBAKI	11	DOM	54	XIX/XX w.	
218	RYNEK	3	KAMIENICA	148	3/4 ćw. XIX w.	
219	RYNEK	4	PLEBANIA EWANGELICKA, OB. BIBLIOTEKA	156	1908 r.	
220	RYNEK	5	KAMIENICA	157	Ok. 1909 r.	
221	RYNEK	6	KAMIENICA	158	Ok. 1910 r.	
222	RYNEK	7	KAMIENICA	159/2	XIX/XX w.	
223	RYNEK	8	KAMIENICA	159/1	XIX w.	
224	RYNEK	9	KAMIENICA	166	XIX w.	
225	RYNEK	10	KAMIENICA	165	XIX w.	
226	RYNEK	11	KAMIENICA	164/2	4 ćw. XIX w.	
227	RYNEK	12	KAMIENICA	163	1901 r.	
228	RYNEK	13	KAMIENICA	86/1	1911 r.	
229	RYNEK	14	KAMIENICA	86/3	1902 r.	
230	RYNEK	15	KAMIENICA	86/4	1888 r.	
231	RYNEK	16	KAMIENICA	85	XIX w.	
232	RYNEK BEDNARSKI	2	KAMIENICA	85	XIX w.	
233	RYNEK BEDNARSKI	3	KAMIENICA	81	XIX w.	
234	RYNEK BEDNARSKI	5	KAMIENICA	82/11	XIX w.	
235	RYNEK BEDNARSKI	6	KAMIENICA	86/3	XIX w.	
236	RYNEK GARNCARSKI	2	DOM	91	XIX w.	
237	RYNEK GARNCARSKI	3	KAMIENICA	82/7	XIX w.	
238	RYNEK	4	DOM	90/2	XIX w.	

	GARNCARSKI					
239	RYNEK GARNCARSKI	5	KAMIENICA	83	XIX w.	
240	RYNEK GARNCARSKI	6	KAMIENICA	88/2	XIX/XX w.	
241	RYNEK GARNCARSKI	8	DOM	88/2	XIX/XX w.	
242	SĄDOWA	2	SĄD GRODZKI, OB. KOMISARIAT POLICJI	126	1879 r.	
243	HENRYKA SIENKIEWICZA	2	KAMIENICA	73	XIX/XX w.	
244	HENRYKA SIENKIEWICZA	4	KAMIENICA	66	XIX w.	
245	HENRYKA SIENKIEWICZA	5	KAMIENICA	78	1905 r.	
246	HENRYKA SIENKIEWICZA	7	KAMIENICA	25/3	Ok. 1910 r.	
247	HENRYKA SIENKIEWICZA	8	KAMIENICA	64	XIX/XX w.	
248	HENRYKA SIENKIEWICZA	9	KAMIENICA	25/4	Ok. 1900 r.	
249	HENRYKA SIENKIEWICZA	10	DOM	63	XIX/XX w.	
250	HENRYKA SIENKIEWICZA	11	KAMIENICA	26/4	1905 r.	
251	HENRYKA SIENKIEWICZA	12	DOM	57	XIX/XX w.	
252	HENRYKA SIENKIEWICZA	13	KAMIENICA	27	1908 r.	
253	HENRYKA SIENKIEWICZA	14	KAMIENICA	56	XIX/XX w.	
254	HENRYKA SIENKIEWICZA	15	KAMIENICA	29	1911 r.	
255	HENRYKA SIENKIEWICZA	16	KAMIENICA	55	XIX/XX w.	
256	HENRYKA SIENKIEWICZA	18	KAMIENICA	42	XIX/XX w.	
257	HENRYKA SIENKIEWICZA	20	KAMIENICA	41	XIX/XX w.	
258	HENRYKA SIENKIEWICZA	21	WILLA	61	1908 r.	
259	HENRYKA SIENKIEWICZA	22	KAMIENICA	40	XIX/XX w.	
260	HENRYKA SIENKIEWICZA	23	BUDYNEK MIESZKALNY	2/8	1908 r.	
261	HENRYKA SIENKIEWICZA	24	KAMIENICA	39	XIX/XX w.	
262	HENRYKA SIENKIEWICZA	25	KAMIENICA	4/2	1928 r.	
263	HENRYKA SIENKIEWICZA	26	KAMIENICA	31	XIX/XX w.	
264	HENRYKA SIENKIEWICZA	27	KAMIENICA	3/2	1930 r.	
265	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	1	KAMIENICA	146/1	1984 r.	
266	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	2	KAMIENICA	75	1902 r.	
267	GEN. WŁADYSŁAWA	3	KAMIENICA	139	Ok. 1895 r.	

	SIKORSKIEGO					
268	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	4	KAMIENICA	70/3	1898 r.	
269	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	5	KAMIENICA	138/1	1898 r.	
270	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	6	KAMIENICA	74	Kon. XIX w.	
271	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	7	KAMIENICA	137	1895 r.	
272	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	7	OFICYNA	137	Ok. 1895 r./ przeb. 1934 r.	
273	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	8	KAMIENICA	66/2	Kon. XIX w.	
274	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	9	KAMIENICA	136	1896 r.	
275	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	9	OFICYNA	136	1896 r.	
276	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	10	KAMIENICA	61	1895 r.	
277	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	11	KAMIENICA	135/2	1897 r.	
278	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	12	KAMIENICA	60	1890 r.	
279	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	13	KAMIENICA	124	1911 r.	
280	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	14a	KAMIENICA	59/1	1897 r.	
281	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	14b	KAMIENICA	59/1	1896 r.	
282	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	15	KAMIENICA	123/2	XIX/XX w., 1928 r.	
283	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	16	KAMIENICA	10/7	XIX/XX w.	
284	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	16a	KAMIENICA	10/7	XIX/XX w.	
285	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	17	KAMIENICA	122	1891 r.	
286	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	18	KAMIENICA	9/1	1900 r.	
287	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	20	KAMIENICA	20	Ok. 1910 r.	

288	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	21	KAMIENICA	118/1	1889 r.	
289	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	22	KAMIENICA	6/2	XIX/XX w.	
290	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	24	KAMIENICA	5	XIX/XX w.	
291	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	25	BUDYNEK MIESZKALNO - USŁUGOWY	113	Kon. XIX w.	
292	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	27	KAMIENICA	112/2	1910 r.	
293	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	28	BUDYNEK MIESZKALNY Z OFICYNAMI	2	1900 r.	rej. zab. nr A/151 z dnia 21.10.19 92
294	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	29	KAMIENICA	111	Kon. XIX w.	
295	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	31	KAMIENICA	110	1899 r.	
296	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	33	KAMIENICA	109	Kon. XIX w.	
297	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	35	KAMIENICA	108	1906 r.	
298	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	36	WILLA	87/2	Przed 1882 r.	rej. zab. nr A/899 z dnia 17.11.20 05
299	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	37	POCZTA	107	Pocz. XX w.	
300	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	38	KAMIENICA	88	1896 r.	
301	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	39	KAMIENICA	106	1895 r.	
302	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	40	BANK	101	Lata 20-te XX w.	
303	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	41	KAMIENICA	105	1906 r.	
304	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	42	KAMIENICA	102/9	Pocz. XX w.	
305	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	44	KAMIENICA	105/2	Ok. 1902 r.	
306	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	45	KAMIENICA	3	Ok. 1930 r.	

307	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	46	WILLA	108	Ok. 1885 r.	
308	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	47	SALA WIDOWISKOWA "CONCORDIA", OB. BUDYNEK USŁUGOWY	1	XIX/XX w.	
309	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	47	ZAJAZD, OB. BUDYNEK USŁUGOWY	1	XIX/XX w.	
310	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	48	KAMIENICA	114/4	Ok. 1890 r.	
311	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO	50	KAMIENICA	114/2	Ok. 1890 r.	
312	GEN. WŁADYSŁAWA SIKORSKIEGO/ DĄBROWSKIEGO		KAPLICZKA - KRZYŻ	5/3	Pocz. XX w.	
313	KS. PIOTRA SKARGI	1	SZKOŁA PODSTAWOWA	46/1	Lata 1912- 1914	
314	KS. PIOTRA SKARGI	3	KAMIENICA	41	XIX/XX w.	
315	KS. PIOTRA SKARGI	5	KAMIENICA	36	XIX/XX w.	
316	KS. PIOTRA SKARGI	7	KAMIENICA	35	XIX/XX w.	
317	KS. PIOTRA SKARGI	9	KAMIENICA	34	XIX/XX w.	
318	KS. PIOTRA SKARGI	11	KAMIENICA	30	XIX/XX w.	
319	KS. PIOTRA SKARGI	14	ODLEWNIA ŻELAZA, OB. BUDYNEK PRODUKCYJNY	6	1923 r.	
320	STRZELECKA	1	FABRYKA WÓDEK I LIKIERÓW "HORUS I CZERWIŃSKI", OB. BUDYNEK USŁUGOWY	70/1	1895 r.; przeb. 1925 r.	
321	STRZELECKA	1 (d. 3)	KAMIENICA	70/1	Ok. 1895 r.	
322	STRZELECKA	2	DOM	63	Ok. 1890 r.	
323	STRZELECKA	4	KAMIENICA	64	Kon. XIX w.	
324	STRZELECKA	5	KAMIENICA	74	1899 r.	
325	STRZELECKA	7	KAMIENICA	146/1	XIX/XX w.	
326	STRZELECKA	8	KAMIENICA	66/1	XIX/XX w.	
327	STRZELECKA	9	KAMIENICA	151	XIX/XX w.	
328	STRZELECKA	10	KAMIENICA	66/2	1894 r.	
329	SZEWSKA	1	KAMIENICA	10/1	XIX/XX w.	
330	SZEWSKA	2	KAMIENICA	59/2	XIX/XX w.	
331	SZEWSKA	3	KAMIENICA	12/2	XIX/XX w.	
332	SZEWSKA	5	KAMIENICA	14	XIX/XX w.	
333	SZEWSKA	8	KAMIENICA	62	XIX/XX w.	
334	SZEWSKA	11a	DOM	26/1	XIX/XX w.	
335	SZEWSKA	12	KAMIENICA	78	XIX/XX w.	
336	SZEWSKA	13	KAMIENICA	27	XIX/XX w.	
337	SZEWSKA	14	KAMIENICA	79	XIX/XX w.	
338	SZEWSKA	15	KAMIENICA	28	1907 r.	
339	SZEWSKA	16- 18	KAMIENICA	206	XIX/XX w.	
340	SZEWSKA	17	KAMIENICA	29	XIX/XX w.	
341	SZEWSKA	17a	DOM, OB. BUDYNEK USŁUGOWY	32	XIX/XX w.	
342	SZEWSKA	21	KAMIENICA	37/2	XX w.	
343	SZEWSKA	23	KAMIENICA, OB. SZPITAL	38	XIX/XX w.	
344	SZEWSKA	25	KAMIENICA	40	XIX/XX w.	

345	SZEWSKA	26	KAMIENICA	97	XIX/XX w.	
346	SZEWSKA	32	KAMIENICA	103/2	XIX/XX w.	
347	SZEWSKA	33	KAMIENICA	44	XIX/XX w.	
348	SZEWSKA	39	DOM	47	XIX/XX w.	
349	SZEWSKA	41	DOM	48	XIX/XX w.	
350	SZEWSKA	45	KAMIENICA	50	XIX/XX w.	
351	SZEWSKA	47	KAMIENICA	51	XIX/XX w.	
352	SZEWSKA	49	KAMIENICA	52	XIX/XX w.	
353	ŚW. JANA	1	DOM	52	XIX/XX w.	
354	ŚW. JANA	2	KAMIENICA	48	XIX/XX w.	
355	ŚW. JANA	3	KAMIENICA	53	XIX/XX w.	
356	ŚW. JANA	5	DOM	54	XIX/XX w.	
357	ŚW. JANA	6	KAMIENICA	44	XIX/XX w.	
358	ŚW. JANA	10	KAMIENICA	42	XIX/XX w.	
359	ŚW. JANA	11	WILLA	91	1934 r.	
360	ŚW. JANA	22	WILLA	15	1934 r.	
361	TORUŃSKA	1	GAZOWNIA MIEJSKA, OB. ZAKŁAD GOSPODARKI KOMUNALNEJ	14/9	Lata 1897-1901	
362	TORUŃSKA	2	WILLA Z OFICYNĄ	8/1	Lata 1911 - 1912; przeb. 1928 r.	
363	TORUŃSKA	5	WILLA	39/1	Ok. 1900 r.	
364	TORUŃSKA	6	BUDYNEK GOSPODARCZY	11/5	Pocz. XX w.	
365	TORUŃSKA	7	WILLA	42/9	Ok. 1900 r.	
366	TORUŃSKA	7b	WIEŻA W TARTAKU PAROWYM	42/31	1897 r.	
367	TORUŃSKA	9	KAMIENICA	43/2	Pocz. XX w.	
368	TORUŃSKA	10	DRÓŻNICÓWKA	3/1	Ok. 1900 r.	
369	TORUŃSKA	12	BUDYNEK MIESZKALNY KOLEJOWY	2/4	Ok. 1900 r.	
370	TRAKT	1	KAMIENICA	99	1902 r.	
371	TRAKT	5	DOM I ZAGRODA	10/14	XIX/XX w.	
372	TUMSKA	1	DOM	168	XIX/XX w.	
373	TUMSKA	2	KAMIENICA	188	XIX/XX w.	
374	TUMSKA	3	KAMIENICA	172	1901 r.	
375	TUMSKA	4	DOM	189/1	2/3 ćw. XIX w.	
376	TUMSKA	5	DOM	176, 178	XIX/XX w.	
377	TUMSKA	6	KAMIENICA	191	XIX/XX w.	
378	TUMSKA	10	KAMIENICA	194	XIX/XX w.	
379	TUMSKA	12	KAMIENICA	195	XIX/XX w.	
380	TUMSKA	14	KOSTNICA PRZY KOŚCIELE POKATEDRALNYM PW. ŚW. TRÓJCY	197	XIX/XX w.	
381	TUMSKA	14	KOŚCIÓŁ POKATEDRALNY PW. ŚW. TRÓJCY	197	Lata 1251 - ok. 1359 r.	rej. zab. nr A/381 z dnia 17.10.19 29 i 29.12.19 52
382	TUMSKA	14	PLEBANIA PRZY KOŚCIELE POKATEDRALNYM PW. ŚW. TRÓJCY	197	XIX/XX w.	
383	TUMSKA	16	KAMIENICA	199	XIX/XX w.	
384	TUMSKA	18	KAMIENICA	200	XIX/XX w.	
385	TUMSKA	20	DOM STARCÓW DOMU KOŚCIELNEGO, OB. DOM	202	XIX/XX w.	

386	TUMSKA	24	SPICHLERZ, OB. BUDYNEK MIESZKALNY	203/2	XIX/XX w.	
387	WODNA	1	KAMIENICA	125	Pocz. XX w.	
388	WODNA	1	MAGAZYN	125	Pocz. XX w.	
389	WODNA	1a	MAGAZYN	129	XIX/XX w.	
390	WODNA	3	DOM	131	Kon. XIX w.	
391	KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO	1	KAMIENICA	84/6	Ok. 1900 r.	
392	KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO	13	DOM	37	Pocz. XX w.	
393	KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO	42	DOM	2/2	XIX/XX w.	
394	KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO	44	DOM	2/2	XIX/XX w.	

*obiekty zaznaczone kolorem niebieskim wpisane są do rejestru zabytków

5.6. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Obszar miasta Chełmża został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 36-43, 36-44. Na terenie miasta Chełmża znajduje się 38 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, ujętych w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 1 stanowisko wpisane jest do rejestru zabytków – grodzisko „Archidiakonka” (Tabela nr 5).

Grodzisko „Archidiakonka”

Datowanie: faza przedgrodowa: IX w.-1 poł. X w, faza grodowa: 2. poł. XI w.-XI/XII w.

Stanowisko zlokalizowane w pld.-zach. części jeziora Archidiakonka, wpisane do rejestru zabytków. Gród, którego pozostałością jest grodzisko położone na półwyspie, był głównym elementem wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego. Grodzisko jednoczłonowe, w kształcie nieregularnego, mocno wydłużonego owalu, ma powierzchnię ok. 2800 m². Wnętrze obiektu (majdan) zajmuje powierzchnię ok. 900 m². Na grodzisku przeprowadzono badania archeologiczne o charakterze sondażowo-weryfikacyjnym (w latach 1988 i 1992 – Instytut Archeologii UMK w Toruniu) oraz wykopaliskowym (1995 – D. Poliński, Instytut Archeologii UMK). Przebadano łącznie powierzchnię ok. 52 m²., co stanowi ok. 6% powierzchni majdanu. Większość z odsłoniętych nawarstwień wczesnośredniowiecznych stanowiło efekt destrukcji wału grodowego wykonanego w konstrukcji przekładkowej. W wyniku analizy układu stratygraficznego oraz materiału ceramicznego wyróżniono dwie wczesnośredniowieczne fazy osadnicze: fazę starszą (przedgrodową?) – IX-1 poł. X w. oraz fazę młodszą (grodową) – 2 poł. XI-XI/ XII w. Wśród pozyskanego z badań archeologicznych ruchomego materiału źródłowego, poza dominującymi fragmentami wczesnośredniowiecznych naczyń ceramicznych i kośćmi zwierzęcymi, na uwagę zasługują elementy uzbrojenia: żelazny grocik strzały do łuku i trzewik pochwy od miecza (?).

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków na terenie miasta Chełmża

LP.	AZP	MIEJSCOWOŚĆ	NR STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR STAN. NA OBSZARZE
1	36-43	Chełmża	4	4
2	36-43	Chełmża	5	5
3	36-43	Chełmża	6	6
4	36-43	Chełmża	7	7
5	36-43	Chełmża	8	10
6	36-43	Chełmża	9	11
7	36-43	Chełmża	10	12
8	36-43	Chełmża	11	13
9	36-43	Chełmża	12	14
10	36-43	Chełmża	13	16
11	36-43	Chełmża	14	21
12	36-43	Chełmża	15	22
13	36-43	Chełmża	17	43
14	36-43	Chełmża	18	44
15	36-43	Chełmża	19	45
16	36-43	Chełmża	20	56
17	36-43	Chełmża	21	86
18	36-43	Chełmża	22	87
19	36-43	Chełmża	23	88
20	36-43	Chełmża	-	69
21	36-43	Chełmża	-	70
22	36-43	Chełmża	-	71
23	36-43	Chełmża	-	72
24	36-43	Chełmża	-	73
25	36-43	Chełmża	-	74
26	36-43	Chełmża	-	75
27	36-43	Chełmża	-	76
28	36-43	Chełmża	-	77
29	36-43	Chełmża	-	78
30	36-43	Chełmża	-	79
31	36-44	Chełmża	1	63
32	36-44	Chełmża	3	19
33	36-44	Chełmża	24	20
34	36-44	Chełmża	25	21
35	36-44	Chełmża	26	25
36	36-44	Chełmża	27	26
37	36-44	Chełmża	30	34
38	36-44	Chełmża	31	35

* obiekt oznaczony na kolor niebieski wpisany jest do rejestru zabytków

ZASADY OCHRONY STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postać nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2003 r. nr 164, poz. 1587). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Zgodnie z art. 32 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;

3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109 c. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Art. 108. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na zniszczeniu zabytku sąd orzeka na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiązkę w wysokości do wartości zniszczonego zabytku.

4. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na uszkodzeniu zabytku sąd orzeka obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, a jeśli obowiązek taki nie byłby wykonalny – nawiązkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości uszkodzenia zabytku.

5. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiązkę w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie

zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6. Analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 6 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju miasta Chełmża, które w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał, co jest związane z wysokimi walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem wielu cennych obiektów reprezentujących różne kultury.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE MIASTA CHEŁMŻA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zabytki wysokiej rangi – zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej; • zabytkowe wille i kamienice, stanowiące charakterystyczny element zabudowy miejskiej; • zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny miasta; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody; • aktywna działalność organizacji i stowarzyszeń, w tym: Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Juliana Prejsa, Chełmżyńskiego Ośrodka Kultury, Towarzystwa Przyjaciół Chełmży; • funkcjonująca Miejska Izba Muzealna; • bogata gama imprez o charakterze kulturowym, w tym; • obowiązująca uchwała dotycząca udzielania dotacji z budżetu miasta Chełmża na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków; • przynależność do Lokalnej Grupy Działania Ziemi Gotyku; • Głos Chełmżyński- pismo wydawane w bibliotece poświęcone sprawom miejskim i kulturalno-oświatowym; • bliskość ważnego ośrodka miejskiego – Torunia; • obowiązująca uchwała dotycząca udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu miasta przeznaczane na ochronę zabytków; • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (brak tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych, punktów turystycznych); • brak uchwały regulującej umieszczanie tablic reklamowych, neonów itp. w obszarze zabytkowego układu urbanistycznego miasta.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właścicieli przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • kreatywność inwestorów turystycznych; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie miasta; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu miasta, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatrącanie więzi z regionem; • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie miasta; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej,

<ul style="list-style-type: none"> • rozwój współpracy między władzami miasta Chełmża z władzami powiatu toruńskiego; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków – organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych. 	<p>zwłaszcza przez osoby prywatne;</p> <ul style="list-style-type: none"> • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką oraz samowola reklamowa; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • brak tożsamości kulturowej mieszkańców.
---	---

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności, jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju miasta. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań oraz zadania, co stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2015-2018 miasta Chełmża. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 7 i 8.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego miasta Chełmża.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Chełmża.

Tabela nr 7. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego miasta Chełmża.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego miasta na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych cmentarzach.	jakie przeprowadzono prace, gdzie, czy były to prace tylko bieżące czy dla konkretnych nagrobków, wartość poniesionych środków
	Umieszczenie tablic informacyjnych, zawierających krótką historię obiektu przy cmentarzu wojennym przy ul. Mickiewicza i cmentarzu żydowskim przy ul. Górnej.	czy umieszczono tablice
	Poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez udostępnienie obiektów dla zwiedzających w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów (parafiami).	czy udostępniono nowe obiekty, jakie, ilość wejść/sprzedanych biletów, jakie działania podjęto w tym celu
	Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów miasta oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	jakie podjęto działania, z kim, czego dotyczyły, co zaplanowano, czy utworzono informację turystyczną, w jakiej formie
	Wspieranie działań instytucji i organizacji zajmujących się promowaniem kultury i dziedzictwa materialnego na terenie miasta.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły działania
	Stworzenie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych znajdujących się na obszarze zabytkowego układu urbanistycznego miasta Chełmża w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	czy opracowano zasady dotyczące umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, czy zasady te były przestrzegane – przykłady, czy ustalono, jak wygląda sytuacja z sezonowymi ogródkami
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Poprawa zapisów oraz rozszerzenie ich w miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w obszarze zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, szczególnie w obszarze stref ochrony konserwatorskiej w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	czy w mpzp wprowadzono zmiany, jakie, w jakich mpzp, czy utworzono nowe zawierające zasady dla ochrony krajobrazu kulturowego
	Ochrona dziedzictwa archeologicznego w ścisłym połączeniu z ochroną środowiska kulturowego i przyrodniczego.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków
Rozszerzenie zasobów prawnych form	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto

ochrony zabytków miasta Chelmsza.	<p>kulturowego na terenie miasta;</p> <p>2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną;</p> <p>3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji.</p> <p>Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.</p>	zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych, między innymi przy zmianie istniejących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.	w jakich dokumentach znalazły się zapisy, czego dotyczyły
	Okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	czy Plan był uaktualniany
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	Realizacje inwestycji będących własnością osób prywatnych, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego wymogu uzyskiwania konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac w budynkach objętych ochroną, na podstawie wpisu do rejestru zabytków, indywidualnego lub zespołowego.	jakie podjęto/zrealizowano /zaplanowano realizacje, wartość poniesionych/ zaplanowanych środków, przy jakich obiektach
	Stworzenie listy obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność miasta.	czy wykonano listę, ilość ujętych obiektów
	Interwencja władz miasta przy rażących naruszeniach prawa budowlanego (zwłaszcza w zakresie samowoli budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską), przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	czy interwencje były konieczne, czego dotyczyły, ich zakres, z kim współpracowano
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów.	ilość przeprowadzonych kontroli, dla jakich obiektów, czy wytypowano najbardziej zagrożone, wymagające niezbędnych remontów, czy opracowano plan remontu, dla jakich obiektów, wartość poniesionych/ zaplanowanych środków
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.	forma monitoringu, czy aplikowano o środki, czy udało się je pozyskać, czy procedura trwa

Tabela nr 8. Zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców miasta Chełmża.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym miasta.	Opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i walory dziedzictwa kulturowego miasta Chełmża, np. informacje o znanych postaciach zamieszkujących kiedyś tereny miasta, spis zabytków i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie miasta (zawierający krótki opis każdego z nich).	czy opracowano system, jakie informacje zamieszczono, ilość odsłon
	Opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	czy opracowano nowe szlaki, ich trasa, czy zmodernizowano już istniejące, ilość osób przechodzących przez szlak
	Współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na ulicach i drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich dojazdowych w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów – głównie do najcenniejszych zabytków miasta. Ciągła dbałość o tablice już umieszczone oraz oznakowanie zabytków, aby swą estetyką i formą zachęcały do odwiedzenia tych miejsc.	czy podjęto współpracę, ilość oznakowanych obiektów
Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym miasta.	Organizowanie bądź współorganizowanie konferencji popularnonaukowych propagujących dziedzictwo kulturowe miasta.	ilość konferencji, ilość osób biorących udział, czego dotyczyła działość, z kim współpracowano
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta.	jakie wydano publikacje, foldery, przy jakich brano udział w współtworzeniu, czego dotyczyły, ich nakład, gdzie się ukazały, wysokość poniesionych środków
	Prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej konkursów szkolnych i odpowiednich zajęć popularyzujących historię miasta oraz jej zabytki oraz wspieranie ich realizacji.	jakie podjęto działania, gdzie, czego dotyczyły, ilość osób biorących udział, jak wspierano realizację, wysokość poniesionych środków
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	jakie działania podjęto, jakie zaplanowano, w jakim kierunku, z kim, wysokość poniesionych środków
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	jakie działania podjęto/zrealizowano/zaplanowano, forma przekazywania informacji, wysokość poniesionych/ zaplanowanych środków
	Aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków oraz upowszechniania działań związanych z opieką na zabytkami.	jak wyglądała współpraca, z kim, w jakim zakresie, czego dotyczyła, czy będzie

		kontynuowana
--	--	--------------

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1) instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

2) instrumenty finansowe:

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

3) instrumenty społeczne:

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Chełmża,
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- działanie Społecznych opiekunów zabytków.

4) instrumenty koordynacji:

- realizacja projektów i programów miasta Chełmża dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego miasta (np. strategia rozwoju miasta, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury miasta, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

5) instrumenty kontrolne:

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta Chełmża,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze miasta z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

1) źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji – fundusz kościelny,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

2) źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014-2020,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,

- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Dotacje Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków udzielana są zgodnie z przyjętym Zarządzeniem nr 1/2018 Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 8 stycznia 2018 r. w sprawie zasad udzielania przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Dotacje udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewitalizację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Wniosek należy złożyć do dnia:

- 1) 30 czerwca roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków),
- 2) 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone.

Dotacje z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego – udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr XXVI/437/12 przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego dnia 24 września 2012 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa kujawsko-pomorskiego.

Od 2012 r. Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, chcąc wyróżnić prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach województwa kujawsko-pomorskiego, cechujące się wysoką jakością oraz szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie im świetności i utrwalenie ich kulturowej wartości, promować dobre wzorce realizacji prac przy zabytku oraz uhonorować autorów szczególnych osiągnięć, związanych z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków, przyznaje Medale Hereditas Saeculorum, będący główną nagrodą w Konkursie Dziedzictwo Wieków. W tym celu została powołana specjalna Kapituła, składająca się z ekspertów z zakresu dziedzictwa narodowego i oceniająca nadesłane wnioski przez właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych, jednostki samorządu terytorialnego, stowarzyszenia, fundacje działające na polu ochrony i opieki nad zabytkami, służby konserwatorskie oraz muzea. Uroczystość wręczenia medali laureatom odbywa się podczas wojewódzkiej inauguracji Europejskich Dni Dziedzictwa.

Dotacje z budżetu miasta Chełmża – udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr XL/285/10 Rady Miejskiej Chełmży z dnia 29 czerwca 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Podmiot ubiegający się o dotację winien złożyć do Burmistrza Miasta Chełmży wniosek o dotację oraz następujące załączniki:

- 1) decyzję o wpisie do rejestru zabytków obiektu, którego dotyczą prace lub roboty;
- 2) dokument potwierdzający tytuł władania zabytkiem;
- 3) harmonogram oraz kosztorys przewidywanych prac lub robót ze wskazaniem źródeł ich finansowania;
- 4) projekt zakresu remontu, prac konserwatorskich lub rekonstrukcji;
- 5) decyzję właściwego organu ochrony zabytków zezwalającą na przeprowadzenie prac lub robót;
- 6) informację o wnioskach o udzielenie dotacji skierowanych do innych organów;
- 7) wykaz prac lub robót wykonanych w okresie poprzedzającym dzień złożenia wniosku w przypadku ubiegania się o dofinansowanie prac lub robót wykonanych wcześniej;
- 8) pozwolenie na budowę, jeżeli prace wymagają uzyskania takiego pozwolenia przy zabytku nieruchomym lub program prac, gdy wniosek dotyczy prac przy zabytku ruchomym;
- 9) wnioskowaną kwotę dotacji i proponowany termin jej przekazania;
- 10) zakres prac lub robót budowlanych, które mają być objęte dotacją;
- 11) termin zakończenia prac objętych wnioskiem;
- 12) fotograficzną dokumentację zabytku.

Wniosek o przyznanie dotacji należy złożyć:

1. W terminie do 30 października roku poprzedzającego realizację prac lub robót celem zapewnienia środków w uchwale budżetowej.
2. Termin, o którym mowa w ust. 1, nie ma zastosowania w przypadku ubiegania się o dotację na prace interwencyjne wynikające z zagrożenia zabytku lub w przypadku, gdy na dzień 30 października roku poprzedzającego realizację prac lub robót nie jest możliwe złożenie wymaganych do wniosku załączników. Uzyskanie dotacji w trakcie roku budżetowego w przypadku zaistnienia sytuacji, o których mowa w ust. 2, uzależnione jest od możliwości dokonania zmian w uchwale budżetowej.

Wysokość środków przeznaczonych na dotacje ustalana jest corocznie w budżecie miasta.

w ostatnich 4 latach miasto Chełmża przekazała dofinansowanie dla Parafii Rzymskokatolickiej w Chełmży na remont przy zabytkach, tj., Bazylika konkatedralna Świętej Trójcy w Chełmży oraz Kościół św. Mikołaja w Chełmży następujące kwoty:

- 2015 r. – 20 000,00 zł,
- 2016 r. – 25 000,00 zł,
- 2017 r. – 25 000,00 zł,
- 2018 r. – 60 000,00 zł.

Łącznie przekazano **130 000,00 zł.**

Na rok 2019 r. jest przewidziana dotacja dla Parafii Rzymskokatolickiej w Chełmży w wysokości 60 000,00 zł. na przeprowadzenie remontu.

Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji

wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu

W województwie kujawsko-pomorskim właściciele oraz zarządcy zabytkowych parków mogą skorzystać ze wsparcia finansowego, proponowanego przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu. Rada Nadzorcza w drodze uchwały przyjmuje zasady udzielania pomocy finansowej ze środków, które są w jej dyspozycji. O pomoc mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, państwowe jednostki budżetowe, przedsiębiorcy, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz osoby fizyczne. Wsparcie udzielane jest m.in. w formie pożyczek, umorzenia pożyczek i bezzwrotnych dotacji na realizację przedsięwzięć, związanych z edukacją ekologiczną, ochroną przyrody i krajobrazu, ochroną powietrza, gospodarką odpadami i ochroną powierzchni ziemi oraz zasobów wodnych, badaniami naukowymi, a także monitoringiem środowiska. Wojewódzki Fundusz nie rozpatruje wniosków o udzielenie dofinansowania na przedsięwzięcia zakończone w dniu złożenia wniosku.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 – 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczona kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplnej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu

obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program „Niepodległa” na lata 2017-2021

Program dotacyjny „Niepodległa”, skierowany do organizacji pozarządowych i samorządowych instytucji kultury, ma wspierać organizatorów obchodów stulecia odzyskania niepodległości, którzy planują przygotowanie wydarzeń lokalnych i regionalnych. Budżet na dofinansowanie działań w ramach tego programu wynosi 6 milionów zł, a pojedynczy wniosek może uzyskać dotację od 8 do 150 tys. zł. Od organizatorów wymagane jest zapewnienie 15% udziału własnego. Rodzaje kwalifikujących się zadań: festiwale, koncerty, spektakle, wytyczenie i oznakowanie szlaków tematycznych i historycznych, tworzenie archiwów historii mówionej i archiwów społecznych, projekty animacyjno-edukacyjne, oparte na interakcji i współdziałaniu, np.: warsztaty, gry terenowe, questy, wystawy wraz z katalogami i publikacje.

Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu

wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014-2020

Zostały opracowane trzy typy programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014-2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży,
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej,
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi, mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten jest realizowany w latach 2014-2020 i zawiera trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie, wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

Program Europa dla Obywateli 2014-2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi Programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy,
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli,
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości,
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego,
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii,
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

Program operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020

Program Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki, to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury – alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2018 r. poz. 1398 z późn. zm.)

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014-2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyły regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 (RPO WK-P 2014-2020)

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 został przyjęty w grudniu 2014 r. Jest to program operacyjny finansowany zarówno ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), jak i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS).

Celem strategicznym RPO WK-P 2014-2020 jest uczynienie województwa kujawsko-pomorskiego konkurencyjnym i innowacyjnym regionem Europy oraz poprawa jakości życia jego mieszkańców.

W perspektywie finansowej 2014-2020 interwencja środkami EFSI skierowana zostanie na zidentyfikowane obszary geograficzne tzw. obszary strategicznej interwencji (OSI). Zintegrowane podejście terytorialne w RP WK-P 2014-2020 obejmuje: system preferencji dla projektów bądź odbiorców pomocy z obszarów o określonych problemach rozwojowych (OSI).

Spośród wymienionych w Umowie Partnerstwa 2014-2020 obszarów strategicznej interwencji, w regionie kujawsko - pomorskim zidentyfikowano następujące OSI:

- miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne – ten obszar wsparcia objęty zostanie ZIT, o czym mowa w sekcji 4.2.
- miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji – OSI objęte wsparciem, o którym mowa w sekcji 4.2.
- obszary wiejskie, w szczególności o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe. Instrumentem wykorzystanym do realizacji działań w danym OSI będzie w szczególności RLKS, o którym mowa w sekcji 4.1.
- inne obszary interwencji w układzie terytorialnym.

10. Podsumowanie

GPOnZ stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi miasta przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania tzw. priorytety szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

Określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny miasta, budżet jednostek samorządowych - powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie.
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach.
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
15. Materiały udostępnione przez Urząd Miasta w Chełmży.
16. Materiały udostępnione przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
17. <http://www.powiatatorunski.pl>.
18. <http://www.chelmza.pl>.
19. <http://www.turystyka.torun.pl/art/874/zabytki-i-atrakcje-turystyczne-chelmzy.html>.
20. <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/chelmza/12,cmentarze/5626,cmentarz-zydowski-w-chelmzy-ul-3-maja-/>.
21. <http://gminyturystyczne.pl/pokaz/chelmza>.
22. <http://www.kujawsko-pomorskie.pl/>.
23. <http://www.portalkujawski.pl/>.
24. www.stat.gov.pl/gus.
25. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na terenie miasta Chełmża.
2. Tabela nr 2. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Chełmża.
3. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Chełmża.
4. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków na terenie miasta Chełmża.
5. Tabela nr 4. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków na terenie miasta Chełmża.
6. Tabela nr 5. Analiza SWOT.
7. Tabela nr 6. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr I.
8. Tabela nr 7. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr II.
9. Rys. nr 1. Zasięg przestrzenny obszaru rewitalizacji oraz jego położenie na tle miasta i obszaru zdegradowanego (źródło: Gminny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Chełmży na lata 2016-2023).
10. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół pokatedralny pw. św. Trójcy, ul. Tumska 14.
11. Zdjęcia nr 3, 4. Plebania i kostnica przy kościele pokatedralnym pw. św. Trójcy, ul. Tumska 14.
12. Zdjęcia nr 5, 6. Kościół pw. św. Mikołaja, ul. Kopernika 9.
13. Zdjęcie nr 7. Kaplica rodziny Zawiszów Czarnych, ul. Chełmińska.
14. Zdjęcie nr 8. Kaplica Kalksteinów, ul. Chełmińska.
15. Zdjęcia nr 9, 10. Ratusz, ul. Hallera 2.
16. Zdjęcie nr 11. Mały Ratusz, ul. Hallera 2.
17. Zdjęcia nr 12, 13. Zespół szkół, ul. Hallera 23.
18. Zdjęcia nr 14, 15. Budynek dworca i nastawnia w zespole dworca PKP, ul. Dworcowa 9.
19. Zdjęcia nr 16, 17. Wieża ciśnień, ul. Paderewskiego.
20. Zdjęcie nr 18. Kamienica, ul. Chełmińska 1.
21. Zdjęcie nr 19. Kamienica, ul. Chełmińska 2.

- 22.** Zdjęcie nr 20. Kamienica, ul. Chełmińska 8.
- 23.** Zdjęcie nr 20. Kamienica, ul. Chełmińska 8.
- 24.** Zdjęcie nr 21. Kamienica, ul. Chełmińska 27.
- 25.** Zdjęcie nr 22. Willa, ul. Dąbrowskiego 2.
- 26.** Zdjęcie nr 23. Kamienica z oficynami, ul. Sikorskiego 28.
- 27.** Zdjęcia nr. 24, 25. Willa, ul. Sikorskiego 36.
- 28.** Zdjęcie nr 26. Budynek poczty, ul. Sikorskiego 37.
- 29.** Zdjęcie nr 27. Willa, ul. Toruńska 2.

UZASADNIENIE

do uchwały nr XIII/114/20 Rady Miejskiej Chełmży z dnia 30 stycznia 2020 r. w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Chełmża na lata 2020-2023.

Gmina, zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w zakresie zadań własnych realizuje zadania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust. 1 pkt. 9). Z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami wynika obowiązek sporządzenia przez gminę GPOnZ.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 Program ten ma na celu w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnienia uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatywę sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminując sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.

GPOnZ przyjmuje Rada Miejska Chełmży, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 87 ust. 3). Ogłaszany jest on w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4).

Z realizacji GPOnZ Burmistrz sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej (art. 87 ust. 5). Finansowanie realizacji GPOnZ może odbywać się z różnych źródeł: publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych - powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne) oraz ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych - stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.).

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania GPOnZ.

Wypełniając obowiązek wynikający ze stosownych przepisów, uzasadnione jest podjęcie niniejszej uchwały.